

Näkymättömät lapset varhaiskasvatuksessa

Opas ostrakismin ennaltaehkäisyyn varhaiskasvatuksen ammattilaisille

LAB-ammattikorkeakoulu

Sosionomi (AMK)

2023

Essi Muli ja Eveliina Nieminen

Tiivistelmä

Tekijä(t) Essi Muli Eveliina Nieminen	Julkaisun laji Opinnäytetyö, AMK Sivumäärä 31+7	Valmistumisaika 2023
Työn nimi Näkymättömät lapset varhaiskasvatuksessa Opas ostrakismin ennaltaehkäisyyn varhaiskasvatuksen ammattilaisille		
Tutkinto Sosionomi (AMK)		
Toimeksiantajan nimi, titteli ja organisaatio Turvallista pedagogiikkaa oppimisyhteisöihin- hanke		
Tiivistelmä <p>Opinnäytetyön tarkoituksena oli luoda Turvallista pedagogiikkaa oppimisyhteisöihin -hankkeen verkkovalmennukseen opas ostrakismin ennaltaehkäisystä varhaiskasvatuksessa. Opinnäytetyön tavoitteena oli vahvistaa varhaiskasvatuksen ammattilaisten tiedollista ja menetelmällistä osaamista liittyen ostrakismin ennaltaehkäisyyn. Opasta voi hyödyntää myös muut opetus-, sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset.</p> <p>Opinnäytetyö toteutettiin toiminnallisena opinnäytetyönä, ja työskentely eteni lineaarisen mallin mukaan. Opinnäytetyön tietoperusta koottiin alan kirjallisuudesta, tutkimuksista, asiantuntijan haastattelusta sekä tieteellisistä artikkeleista. Opinnäytetyön tuotoksena syntyi opas ostrakismin ennaltaehkäisyyn varhaiskasvatuksessa. Oppaan sisältö muodostui ostrakismin määritelmästä ja ennaltaehkäisyn keinoista. Opas toteutettiin E-aineistona.</p> <p>Ostrakismia eli näkymättömyyttä tai ulossulkemista tapahtuu kaikkialla, myös varhaiskasvatuksessa. Opinnäytetyön sisältöä laadittaessa on otettu huomioon ostrakismitutkimusten vähäisyys Suomessa varhaiskasvatuksen näkökulmasta. Ostrakismin ilmiötä tulee tuoda enemmän etenkin sosiaalialan ammattilaisten tietoisuuteen ja siihen tulee puuttua. Ostrakismin tietoisuus mahdollistaa lapsen kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin tukemisen. Palautteen perusteella tuotettu opas vastasi sisällöltään toimeksiantajan toiveita ja muodosti selkeän sekä visuaalisen kokonaisuuden.</p>		
Asiasanat Ostrakismi, näkymättömyys, ostrakismin ennaltaehkäiseminen, näkymättömyys varhaiskasvatuksessa, varhaiskasvatus, opas		

Abstract

Author(s) Essi Muli Eveliina Nieminen	Type of Publication Thesis, UAS Number of Pages 31+7	Published 2023
Title of Publication Invisible children in early childhood education A guide to preventing ostracism for early childhood education professionals		
Name of Degree Bachelor of social services (UAS)		
Name, title and organization of the client Safe pedagogy for learning communities project		
Abstract <p>The purpose of the thesis was to create a guide on the prevention of ostracism in early childhood education and care for the online coaching of the Safe Pedagogy for Learning Communities project. The goal of the thesis was to strengthen the informational and methodological competence of early childhood education professionals related to the prevention of ostracism. The guide can also be used by other educational, social and health care professionals.</p> <p>The thesis was made as a functional thesis, and the work proceeded according to a linear model. The knowledge base of the thesis was built from literature in the field, studies, an interview with a specialist, as well as scientific articles. The output of the thesis was a guide to the prevention of ostracism in early childhood education. The content of the guide consisted of the definition of ostracism and the means of prevention. The guide was implemented as E-material.</p> <p>Ostracism, or invisibility or exclusion, shows everywhere, including in early childhood education. When drafting the content of the thesis, the scarcity of ostracism studies in Finland from the perspective of early childhood education and care has been taken into account. The phenomenon of ostracism must be brought to the attention of social workers in particular and must be addressed. The awareness of ostracism makes it possible to support the comprehensive well-being of the child. Based on the feedback the content of the guide produced answered to the client's wishes and formed a clear and visual whole.</p>		
Keywords Ostracism, invisibility, preventing ostracism, invisibility in early childhood education, early childhood education, guide		

Sisällys

1	Johdanto.....	2
1.1	Opinnäytetyön tausta.....	2
1.2	Yhteistyökumppani	3
1.3	Tarkoitus ja tavoite.....	3
2	Ostrakismi.....	4
2.1	Ostrakismin määritelmä	4
2.2	Ostrakismin muodot.....	5
2.3	Ostrakismin seuraukset	5
2.4	Williamsin malli	7
3	Näkymättömyys varhaiskasvatuksessa.....	8
3.1	Näkymättömyyden syntyminen ja vaikutukset lapsen hyvinvointiin	8
3.2	Näkymättömyyden tunnistaminen varhaiskasvatuksessa.....	10
4	Keinoja ostrakismin ennaltaehkäisyyn	12
4.1	Nähdyksi tuleminen	12
4.2	Vuorovaikutustaitojen vahvistaminen	13
4.3	Ujon ja vetäytyvän lapsen tukeminen.....	14
4.4	Vertaissuhteiden tukeminen.....	16
4.5	Turvallisen ilmapiirin vahvistaminen.....	17
4.6	Yhteistyön rakentaminen	18
5	Opinnäytetyön toteuttaminen	20
5.1	Toiminnallinen opinnäytetyö	20
5.2	Lineaarinen malli	20
5.3	Opas.....	22
6	Yhteenveto	25
6.1	Luotettavuus ja eettisyys.....	25
6.2	Pohdinta ja jatkokehittäminen	26
	Lähteet	28

Liite 1. Opas ostrakismin ennaltaehkäisyyn

1 Johdanto

1.1 Opinnäytetyön tausta

Tove Janssonin Näkymättömän lapsen tarinassa muumitaloon sijoitetaan pieni tyttö nimeltään Ninni. Tyttö oli asunut kauhistuttavan tätinsä luona, joka oli hoitanut Ninniä vasten tahtoaan. Armottoman tunnekylmän kohtelun seurauksena Ninni oli muuttunut näkymättömäksi. Tarinan edetessä Ninni muuttuu vähitellen kokonaan näkyväksi muumitalossa saamansa huomion, arvostuksen ja lempeyden myötä. (Taipale 2016, 20–21.) Kun puhutaan näkymättömyyden ilmiöstä, tarkoitetaan ostrakismia (Williams 2001, 2).

Tove Janssonin tarina näkymättömästä Ninnistä on oiva esimerkki näkymättömyydestä eli ostrakismista (Junttila 2023). Syrjämäki, Lyyra ja Hietanen (2017, 1) liittävät ostrakismin käyttäytymiseen, jonka tavoitteena on sulkea henkilö ulos sosiaalisesta vuorovaikutuksesta. Vaikka Suomessa ostrakismi on sanana hyvin vieras, se on ilmiönä sitäkin tutumpi (Junttila 2020). Ostrakismia tapahtuu jokapäiväisessä arjessa, kuten päiväkodeissa, kouluissa, työpaikoilla, suvuissa ja parisuhteissa (Junttila 2018, 54; Junttila 2022, 58). Jokainen on kokenut elämässään näkymättömyyttä tavalla tai toisella. Todennäköistä on myös se, että olemme aiheuttaneet toiselle kokemuksen näkymättömyydestä. (Williams 2001, 1–2.)

Ulossulkemisen kokemus varjostaa aikuisten lisäksi myös monien lapsien arkea (Huttu 2022, 5). Suomessa 10–20 % lapsista ja nuorista kärsii yksinäisyydestä, jolla on samoja vahingollisia vaikutuksia kuin ostrakismilla. Kokemus ostrakismista voi vaikuttaa esimerkiksi mielenterveyteen, mikä voi lisätä riskiä radikalisoitumiselle. (Suomen akatemia 2022, 2.) Opetusalan turvallisuusfoorumi nosti vuonna 2020 fyysisen väkivallan ohelle ostrakismin ilmiönä, johon Suomen kouluissa ja oppilaitoksissa tulisi kiinnittää nykyistä enemmän huomiota. Nosto tehtiin, koska kansainvälisten tutkimusten mukaan ostrakismin pitkäaikaiset vaikutukset voivat johtaa tekoihin, joilla uhataan ihmisen terveyttä ja turvallisuutta. (Eduskunta 2021.) Erään yhdysvaltalaisen tutkimuksen mukaan viidessätoista koulusurmassa kolmellatoista tapauksella oli taustalla yhtenä tekijänä ostrakismi (Leary, Kowalski, Smith & Phillips 2003, Syrjämäki ym. 2017, 2 mukaan).

Ostrakismi on niin sosiaalisena ilmiönä kuin yhteiskunnallisena ongelmana tunnistettava ja siihen on puututtava. Hutun (2022, 6) mukaan yksi vaikuttavimmista tavoista puuttua ostrakismiin on tietoisuuden jakaminen tulevaisuuden ammattilaisten keskuudessa. Ostrakismikäsitteen tullessa tutuksi, antaa opinnäytetyömme tuotos ajankohtaisen katsauksen ostrakismin ennaltaehkäisyyn varhaiskasvatuksessa. Opinnäytetyössä kuvaamme ostrakismia näkymättömyyden ja ulossulkemisen ilmiöiden kautta.

1.2 Yhteistyökumppani

Opinnäytetyön yhteistyökumppani on *Turvallista pedagogiikkaa oppimisyhteisöihin* -hanke. Täydennyskoulutushanke on Opetushallituksen rahoittama ja sen toteuttavat LAB- ammatikorkeakoulun asiantuntijat. Hankkeessa toteutetaan valtakunnallista verkkovalmennusta varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen henkilöstölle. Tarkoituksena on vahvistaa oppimisyhteisöjen psyykkistä ja pedagogista turvallisuutta. Verkkovalmennukseen voi osallistua yksittäin tai kootun kollegatiimin kanssa. Valmennuksessa opittua sovelletaan omassa työssään ja kokemuksia jaetaan yhteisesti verkkotyöpajoissa. Hanke toteutuu vuoden 2023 keväällä ja syksyllä. (Murto & Kokko-Muhonen 2022.)

Opinnäytetyön tarve perustuu yhdelle hankkeen tavoitekohdalle: Osallisuutta ja yhteenkuuluvuutta lisäävien toimintamallien lisääminen sekä kiusaamisen, syrjäytymisen ja ostrakismin ehkäiseminen. Hankkeen toiveena on saada tulevan verkkovalmennuksen yhteydessä käyttöön konkreettinen, valmennuksen teemoja tukeva materiaali, joka jäisi muistuttamaan osallistujia teemoista vielä valmennuksen jälkeenkin.

1.3 Tarkoitus ja tavoite

Opinnäytetyön tarkoituksena on luoda *Turvallista pedagogiikkaa oppimisyhteisöihin* -hankkeen verkkovalmennukseen osallistuville konkreettinen opas ostrakismin teemoista. Hankkeen yksi tavoite on lisätä toimintamalleja mm. ehkäisemään syrjäytymistä ja ostrakismia (Murto & Kokko-Muhonen 2023). Opas jaetaan jokaiselle verkkovalmennuksen osallistujalle lisämateriaalina liittyen ostrakismin ennaltaehkäisyyn varhaiskasvatuksessa. Opas antaa työkaluja siihen, miten varhaiskasvatuksen ammattilainen voi työssään ennaltaehkäistä ostrakismia. Halutessaan oppaan voi jakaa työyhteisössään. Vaikka opas on suunnattu varhaiskasvatuksen henkilöstölle, sitä voivat hyödyntää myös muut opetus-, sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset.

Opinnäytetyön tavoitteena on varhaiskasvatuksen henkilöstön tiedollisen ja menetelmällisen osaamisen vahvistaminen ostrakismin ennaltaehkäisemiseen liittyen. Tavoitteena on avata toiminnallisen tuotoksen kautta ostrakismin käsitettä helposti ymmärrettävään muotoon.

2 Ostrakismi

2.1 Ostrakismin määritelmä

Ostrakismi sanan alkuperä pohjautuu Muinaiseen Ateenaan, jossa käytettiin rangaistusmenettelyä nimeltä *ostrakismos*. Menettelyn avulla kansalainen voitiin karkottaa kaupunkivaltiota jopa kymmeneksi vuodeksi. (Forsdyke 2009, Syrjämäki ym. 2017, 1 mukaan.) Kansalaiset äänestivät karkotettavasta henkilöstä nimeämällä *ostrakonille* eli saviruukunpalaselle sen kansalaisen, joka ei heidän mielestään sopinut yhteiskuntaan (Williams 2002, Fagerholm 2022, 5–6 mukaan). Rangaistusmenettely oli demokraattinen, ja yhteiskunnan toiminta organisoitua sekä sivistynyttä. Ilman äänestystä tai tuhansia saviruukunpalasia tätä menettelyä voidaan verrata nykypäivän ostrakismiin. (Junttila 2018, 50–51.) Nykypäivänä ostrakismi -käsite on laajempi ja siihen kuuluu käyttäytymistä, jonka tavoitteena on sulkea henkilö ulkopuolelle (Juvonen & Graham 2014, Syrjämäki ym. 2017, 1 mukaan).

Suoraa suomenkielistä määritelmää ostrakismille on vaikea löytää. Junttilan (2022, 54) mukaan nykypäivän tieteellisissä tutkimuksissa ostrakismilla tarkoitetaan tilannetta, jossa joku tai jotkut henkilöt tulevat jonkun tai joidenkin henkilöiden ulossulkemiksi. Syrjämäki ym. (2017, 2) määrittelevät ostrakismin sosiaalisena hyljeksintänä. Heidän mielestään torjutuksi tuleminen on enemmän ostrakismin seuraus kuin ilmentymänä (Williams 2007, Syrjämäki ym. 2017, 2 mukaan). Junttila (2023) painottaa ostrakismikäsitteen tarkoittavan muutakin kuin sosiaalista syrjintää, sillä ihminen voi joutua ostrakismin kohteeksi myös vahingossa.

Ostrakismissa yksilö tai ryhmä jätetään huomiotta, ilman sanoja tai tekoja (Junttila 2023). Se on väkivaltaan, kaltoinkohteluun ja kiusaamiseen verrattavissa olevaa tahattomasti tai tahallaan tuotettua sosiaalista kipua. Ostrakismissa ei kuitenkaan satuteta potkien tai tönnien, kuten fyysisessä väkivallassa, tai sanoin ja herjauksin, kuten verbaalisessa väkivallassa. Ostrakismissa satutetaan tekemättä yhtään mitään. Ei katsota, ei kosketeta, ei puhuta, vaan suljetaan henkilö täysin ulkopuoliseksi ja saadaan henkilölle kokemus siitä, ettei hänen olemassaolollaan ole mitään merkitystä. (Junttila 2018, 48–49.) Ostrakismin heikentäessä merkityksellisyyden tunnetta, voi ihminen kokea itsensä näkymättömäksi (Williams 2007, Abrams, Weick, Thomas, Colbe & Franklin 2011, 3 mukaan).

Benton (2011) tuo esille tarpeen erottaa ostrakismi siihen liittyvistä erillisistä ilmiöistä kuten kiusaaminen ja yksinäisyys. Hyljeksintä on yleinen kiusaamisen muoto, joten ostrakismin ymmärtäminen voi osaltaan auttaa hahmottamaan myös kiusaamista ilmiönä. (Syrjämäki ym. 2017, 3.) On kuitenkin muistettava, että puhutaan erillisistä ilmiöistä, sillä kiusaaminen voi ilmetä esimerkiksi fyysisenä väkivaltana, eikä se sisällä ostrakismia lainkaan (Juvonen & Graham 2014, Syrjämäki ym. 2017, 3 mukaan). Ostrakismi ei välttämättä ole tietoista tai

pahantahtoista (Zardo & Gonsalkorale 2014, Syrjämäki ym. 2017, 3 mukaan). Ostrakismi on hyvä erottaa myös yksinäisyyden käsitteestä. Pitkään jatkunut sosiaalinen hyljeksintä voi johtaa yksinäisyyteen, mikä taas osaltaan voi auttaa ymmärtämään yksinäisyyttä. (Smart Richman & Leary 2009, Syrjämäki ym. 2017, 3 mukaan.)

2.2 Ostrakismin muodot

Yksilö voi kokea ostrakismia eri muodoissa, mutta usein ne liittyvät pidemmällä ajanjaksolla toisiinsa (Junttila 2022, 55). Fyysisessä ostrakismissa henkilö suljetaan muiden ulkopuolelle konkreettisesti vailla vuorovaikutusta, kun taas psykologisessa ostrakismissa henkilö on näennäisesti osana ryhmää, mutta häntä ei huomioida (Junttila 2022, 55; Williams 2002, Fagerholm 2022, 4 mukaan). Sosiaalisella ostrakismilla tarkoitetaan tilannetta, jossa ulos-suljetulle ei anneta tilaa keskusteluissa, häntä ei kuulla tai hänelle käännetään selkä, kun hän saapuu huoneeseen. Virtuaalisessa ostrakismissa on kyse esimerkiksi soittoihin tai viesteihin vastaamattomuudesta. Sosiaalisessa mediassa ostrakismi voi näyttäytyä erilaisiin sosiaalisen median päivityksiin reagoimattomuutena tai ryhmistä ulossulkemisena. (Junttila 2022, 55–56.) Median keskusteluista ja otsikoista näkymättömyys jätetään kuitenkin pois, eikä siitä puhuta samalla tavalla kuin kiusaamisesta tai yksinäisyydestä (Benton 2011, Fagerholm 2022, 6 mukaan).

Kokemus ostrakismista on yksilöllinen, joten kaksi ihmistä voi käsittää saman tilanteen eri tavoin (Greifeneder & Rudert 2019, Fagerholm 2022, 3–4 mukaan). Williamsin (2007) mukaan ostrakismi voi on tahallista tai tahatonta ulossulkemista (Suomen akatemia 2022, 3). Junttila (2023) kuvaa tahallista ostrakismia jäähyn kautta, joka on esimerkiksi koulussa yleinen kasvatuskeino. Jäähyssä jätetään tarkoituksella huonosti käyttäytyvä lapsi huomiotta. Tahallista ostrakismia voi olla myös luokkakaverin syrjiminen tai rasistinen syrjintä (Juvonen & Graham, 2014, Syrjämäki ym. 2017, 1 mukaan). Lisäksi mykkäkoulu tai tuntemattoman ihmisen katseen välttely hississä kuvataan tahallisena ostrakismina (Zadro & Gonsalkorale, 2014 Syrjämäki ym. 2017, 1 mukaan). Tahatonta ostrakismia voi olla esimerkiksi puhelimen selaaminen toisen kertoessa hänelle itselleen tärkeästä asiasta (Junttila 2018, 50). Sitä on myös vanhemman ohjeistus lapselle siitä, ettei pyörätuolissa istuvia ihmisiä saa tuijottaa eikä tuntemattomille puhua. Lapsia ohjeistetaan olla katsomatta tai huomioimatta heitä, jotka poikkeavat valtaväestöstä ulkonäkönsä takia. (Junttila 2022, 56–57.)

2.3 Ostrakismin seuraukset

Syrjämäki ym. (2017, 6–7) havaitsivat ostrakismin lisäävän sellaista käyttäytymistä, joka parantaa mahdollisuuksia tyydyttää menetettyä yhteenkuuluvuuden tarvetta. Ostrakismin seurauksena yksilö voi pyrkiä miellyttämään muita parantaakseen omaa sosiaalista

asemaansa muiden silmissä, jopa hyvinvointinsa kustannuksella. Williamsin, Cheungin & Choin (2000) mukaan miellyttäminen voi ilmetä tarpeella myötäillä muiden vääriäkin ajatuksia (Syrjämäki ym. 2017, 7). Silloin puhutaan prososiaalisesta käyttäytymisestä (Wölfer & Scheithauer 2013, Fagerholm 2022, 20 mukaan). Over & Carpenter (2009) mukaan henkilö on voinut nähdä ostrakismia, ja pyrkii miellyttämällä siihen, että hän ei itse tulisi joutumaan ostrakismin kohteeksi (Syrjämäki ym. 2017, 6). Miellyttämiseen saattaa liittyä myös pelko hylätyksi tulemisesta, jolloin omaa olemassaolon tarvetta vahvistetaan hakemalla ympäriltä huomiota (Fagerholmin 2022, 95–96).

Ostrakismin seurauksena voi olla myös käytöstä, joka vähentää henkilön mahdollisuuksia päästä vuorovaikutukseen (Syrjämäki ym. 2017, 7). Se voi näyttäytyä esimerkiksi aggressiivisella käytöksellä tai vuorovaikutuksesta vetäytymisellä (Ren, Wesselmann & Williams 2016, Syrjämäki ym. 2017, 7 mukaan). Aggression avulla ihminen pyrkii palauttamaan hallinnan tunteen, eikä näe muita keinoja siihen kuin aggressiivisen käytöksen (Gerber & Wheeler 2009, Syrjämäki ym. 2017, 7 mukaan). Vetäytymisellä ihminen taas usein suojelee itseään vuorovaikutustilanteessa, jottei joutuisi torjutuksi tai hyljeksityksi (Smart Richman & Leary 2009, Syrjämäki ym. 2017, 7 mukaan). Erityisesti yksilöt, jotka ovat kokeneet pitkään ostrakismia saattavat jättäytyä itse sosiaalisesta tilanteesta ulkopuolelle jo ennen, kuin ulossulkeminen tapahtuu muiden toimesta (Junttila 2022, 58). Fagerholmin (2022, 79–81) tutkimuksessa vastaajat kertoivat sosiaalisten tilanteiden ahdistavan toisinaan niin paljon, että toivoivat muuttuvansa sellaisessa oikeasti näkymättömäksi. Monet kuvasivat yrittäneensä päästä eroon näkymättömyyden roolista, mutta pettyneensä uudestaan ja uudestaan.

Ostrakismin ja käyttäytymisen väliset yhteydet ovat monimutkaisia, sillä monet tekijät yhdessä määrittelevät, miten ihminen reagoi hyljeksintään. Käyttäytymiseen voi vaikuttaa esimerkiksi ihmisen yksilölliset piirteet ja se, mihin perustarpeisiin hyljeksintä on voimakkaimmin kohdistunut. (Williams 2007, Syrjämäki ym. 2017, 7 mukaan.) Ren ym. (2016) mukaan esimerkiksi introvertit ihmiset ovat herkempiä vetäytymään vuorovaikutuksesta koettuaan ostrakismia (Syrjämäki ym. 2017, 7). Fagerholmin tutkimuksessa vastaajat kuvasivat kuulumattomuuden tunteen, masennuksen, syrjäytymisen ja elämän tasapainottomuuden olevan konkreettisia seurauksia ostrakismista. Vastaajat kärsivät kuulumattomuuden tunteesta suhteessa oman elämään, joka saattoi johtaa työ- ja opiskelupaikasta syrjäytymiseen. Mielen terveysongelmien takia saatettiin ajautua sairauslomalle, jota lääkittiin esimerkiksi päih-teillä. (Fagerholm 2022, 89–90.) Hutun (2022, 5) ja Junttilan (2022, 61) mukaan pitkään jatkunut ostrakismi voi johtaa itselleen sekä muille haitalliseen jopa henkiinjäämistä uhkaavaan toimintaan esimerkiksi väkivaltaan tai yksilön radikalisoitumiseen.

2.4 Williamsin malli

Ihmisten välillä tapahtuva hyljeksintä on aina monimutkainen vuorovaikutustilanne. Ostrakismiin tehdyt mallit ovat yksinkertaistuksia näiden tilanteiden hahmottamisesta ja auttavat osaltaan ymmärtämään ostrakismin eri ilmiöiden yhteyksiä. (Syrjämäki ym. 2017, 12.) Keskeisimmän teorian ostrakismin vaikutuksista ja ajallisesta dynamiikasta on esittänyt kansainvälinen professori Kipling Williams. Hänen mukaansa hyljeksityksi tuleminen uhkaa ihmisen neljää perustarvetta, jotka ovat yhteenkuuluvuuden tarve, itsetunto, hallinnan tunne ja tunne elämän merkityksellisyydestä. Näiden perustarpeiden vaarantuminen on erityistä juuri ostrakismin kohdalla, eikä niihin vaikuta esimerkiksi fyysinen tai verbaalinen väkivalta yhtä vahvasti. Reaktioiden kulku on samanlainen, koskee ostrakismi mitä tahansa neljää perustarvetta. (Williams 2007, Syrjämäki ym. 2017, 4 mukaan.)

Mallin mukaan ostrakismiin reagoidaan kahdessa tai kolmessa eri vaiheessa. Refleksiivisessä eli välittömässä vaiheessa henkilö tunnistaa ostrakismin ja reagoi siihen. (Williams 2007, Syrjämäki ym. 2017, 4 mukaan.) Silloin ihmisen kuvataan kokevan tilannetekijöistä riippumatonta automaattista, fyysistä kipua muistuttavaa sosiaalista kipua (Syrjämäki ym. 2017, 5). Spoor ja Williams (2007) ovat esittäneet, että evoluution myötä sosiaalisille eläimille on kehittynyt ostrakismin havaitsemisjärjestelmä, joka varoittaa ostrakismin akuutista uhasta (Syrjämäki ym. 2017, 5). Havaitsemisjärjestelmä herättelee henkilön reagoimaan itselleen epäsuotuisaan tilanteeseen. Kivun kokemukseen vaikuttaa se, kuinka voimakas henkilön yhteenkuuluvuuden tarve on, ja kuinka merkityksellinen tilanne on. Esimerkiksi puolitutun välinpitämättömyys hississä ei välttämättä satuta yhtä paljon, kuin läheisen ihmisen toistuva ostrakisointi. (Junttila 2022, 68.)

Williamsin (2007) mukaan reflektiivisessä vaiheessa ihminen alkaa pohtimaan tapahtunutta ja pyrkii korjaamaan tilannetta. Sosiaalinen kipu alkaa lieventyä sekä sosiaaliset perustarpeet ja mieli alkavat palautua. (Syrjämäki ym. 2017, 4.) Perustarpeiden palautumista edesauttaa esimerkiksi koetun ostrakismin jälkeiset onnistuneet ihmiskontaktit. Ystävällinen vuorovaikutus vähentää aggressiivisuutta neutraalia vuorovaikusta enemmän. (Twenge ym. 2007, Syrjämäki ym. 2017, 6 mukaan.) Kolmanteen, eli luovutusvaiheeseen ajaudutaan, jos kaksi ensimmäistä vaihetta epäonnistuvat. Silloin yksilö eristäytyy ja voi kärsiä mielenterveysongelmista. Pahimmassa tapauksessa ihminen saattaa ajautua itsemurhaan. (Williams 2007, Syrjämäki ym. 2017, 4 mukaan.)

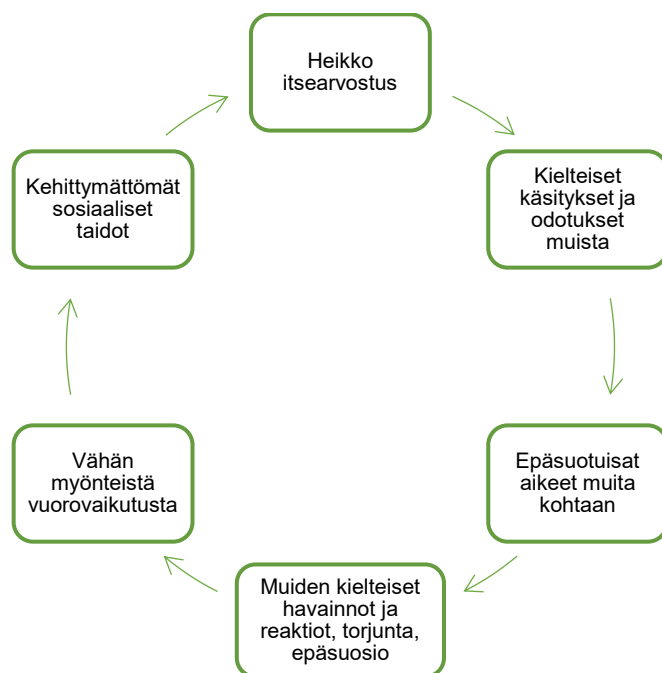
3 Näkymättömyys varhaiskasvatuksessa

3.1 Näkymättömyyden syntyminen ja vaikutukset lapsen hyvinvointiin

Ostrakismia havaitaan jo varhaisesta iästä alkaen (Faulkner 1997, Williams & Gerber 2005, 3 mukaan). Lapsen kokemusta ostrakismista on tutkittu vasta vähän, mutta sen kuvataan olevan samankaltainen kuin aikuisen kokemus. Tutkimukset lasten kokemasta näkymättömyydestä ovat liittyneet epäsuorasti kiusaamiseen tai ulossulkemiseen, jotka viittaavat ostrakismiin. (Nida & Saylor 2017, Fagerholm 2022, 18 mukaan). Suomessa viime vuosien aikana kasvatustieteiden professorin ja yksinäisyystutkija Niina Junttilan lisäksi ostrakismia on tutkinut esimerkiksi Annika Fagerholm palkitussa pro gradussaan. Fagerholmin tutkimuksessa keskitytään näkymättömyyden kokemukseen koulumaailmassa. Tutkimus toimi yhtenä tärkeimpänä lähteenä opinnäytetyössämme, sillä siinä keskitytään lasten ja nuorten kokemaan näkymättömyyteen. Hyödynsimme tutkimuksesta niitä tietoja, jotka tulkitsimme muiden lähteiden perusteella olevan soveltuvaa tietoa myös varhaiskasvatuksessa esiintyvään ostrakismiin.

Ostrakismitutkimus on osoittanut hetkellisen näkymättömyyden satuttavan ja saavaan aikaan muutoksia niin tunnetasolla, käyttäytymisessä kuin ihmisen havaintoprosesseissakin. Ulossulkeminen voi saada ihmisen vetäytymään vuorovaikutuksesta, käyttäytymään aggressiivisesti tai tavoittelemaan vuorovaikutusta ja muiden ihmisten hyväksyntää. (Syrjämäki ym. 2017, 11). Fagerholmin (2022, 92–93) mukaan sosiaalinen vetäytyneisyys voi ilmetä varautumisena sosiaalisissa tilanteissa niiden välttelynä, ahdistuneisuutena tai vaikeutena toimia ryhmissä ja tavata uusia ihmisiä. Junttila (2023) kuvaa psykologisten perustarpeiden pois jäämisen vaikuttavan siihen, ettei jaksakaan enää yrittää ja oppiminen on vaikeaa. Silloin lapsi ei luota omaan kyvykkyyden tunteeseen, eikä siihen, että olisi merkityksellinen toimija tai joku olisi kiinnostunut hänen asioistaan. Ostrakismin vaikutukset voivat lisätä tulevaisuudessa riskiä koulusta pois jäämiseen (Suomen akatemia 2022, 3–4).

Hetkellinen kokemus ei vielä sairastuta, vaan kyse on kehästä, jossa henkilön oma sekä muiden toiminta vahvistavat näkymättömyyden negatiivisia vaikutuksia (Suomen akatemia 2022, 9). Negatiivisen vuorovaikutuksen kehä (Kuvio 1.) kuvaa torjutun ja vertaissuhteissaan epäonnistuneen lapsen tilannetta. Vertaisilta tuleva torjunta ja epäsuosio vaikuttavat lapsen vuorovaikutuksen laatuun toisten lasten kanssa, jolloin positiiviset vuorovaikutuskokemukset jäävät vähälle. Tällöin lapsi ei pääse harjoittelemaan vuorovaikutusta toisten kanssa, mitä hän juuri tarvitsisi. Tämä vaikuttaa lapsen itsearvostukseen ja lisää kielteisiä odotuksia muista lapsista. Lapsi kokee toiset helposti uhkaksi ja kohtaa heidät kielteisesti. (Repo 2015, 133.)

Kuvio 1. Negatiivisen vuorovaikutuksen kehä (mukailtu Repo 2015, 133)

Tilanteen pitkittyessä vaikutukset ovat voimakkaita ja saattavat johtaa fyysisiin ja psyykkisiin terveydellisiin ongelmiin. Ostrakismi voi saada yksilön satuttamaan joko itseään tai muita. (Suomenakatemia 2022, 3–4.) Lasten on katsottu reagoivan ostrakismiin tunneta-solla aikuisia voimakkaammin (Pharo, Gross, Richardson & Hayne 2011, Fagerholm 2022, 19 mukaan). Heihin vaikuttaa enemmän vertaisten hyväksyntä ja heidän ajatuksensa itses-tään (Kloep 1999, Fagerholm 2022, 23–24 mukaan). Ostrakismin kokemukset voivat vai-kuttaa lasten mielenterveyteen (Suomen akatemia 2022, 2). Myös Fagerholmin (2022, 78–90) tutkimuksen mukaan ostrakismi aiheuttaa mielenterveydellisiä vaikeuksia ja itsetunnon heikentymistä. Nämä johtivat usean kohdalla oman arvon kyseenalaistamiseen ja ajatuk-seen, ettei hänestä pidetä. He kokivat sen johtuvan ulkoisista tekijöistä muun muassa siitä, etteivät he saaneet vahvistusta omalle olemassaololle.

Tutkimuksessa näkymättömyyden kokemuksen kuvattiin aiheuttavan myös fyysisiä, psyko-somaattisia reaktioita, esimerkiksi sydämen sykkeen kohoamista, pääkipua, väsymystä, hi-koilua sekä vatsan alueen kipuilua ja pahoinvointia. Fyysistä kipua ei välttämättä pystynyt paikantamaan kehossa, vaan se tuntui esimerkiksi pistoina rintamuksella, hengityksen ti-hentymisellä tai ”palan nousemisella kurkkuun”. (Fagerholm 2022, 75.) Ostrakismin on huo-mattu vaikuttavan sosiaalisissa tilanteissa myös lapsen valikoivaan muistiin. Muistista pyyh-kiytyy kokonaan pois ne muistot, jolloin lapsi on kokenut olevansa näkyvä ja muistaakin korostuneesti näkymättömyyden hetket. (Fagerholm 2022, 21–24.)

3.2 Näkymättömyyden tunnistaminen varhaiskasvatuksessa

Kiusaamisen ja syrjäytymisen seurauksista johtuvien ilmiöiden ehkäisemiseen on kaivattu varhaista puuttumista (Pyhäjoki & Koskimies 2009, Peltola & Pikkumäki 2017, 9 mukaan). Varhaisella puuttumisella pyritään mahdollisimman aikaisin havaitsemaan ongelmat ja löytämään niihin ratkaisut. Kun huoleen puututaan mahdollisimman varhain, voidaan ehkäistä ongelmien kärjistyminen tai kasautuminen, ja sitä kautta lapsen syrjäytyminen. (Kuikka 2005, 7.) Terveystieteiden tutkimuskeskuksen (2017) mukaan Suomen yksi merkittävin varhaisen puuttumisen tukitoimi on varhaiskasvatus (Peltola & Pikkumäki 2017, 9). Varhaiskasvatukseen osallistuminen on yleistynyt viime vuosina, vaikkakin vähentyi hieman koronapandemian aikana. Vuonna 2021 varhaiskasvatuksen piirissä oli yli 230 000 alle kouluikäistä lasta. Kaikista alle 3-vuotiaista lapsista varhaiskasvatukseen osallistui 35 %, kun taas kaikista 3–5-vuotiaista lapsista osallistuneita oli lähes 78 %. (Tilastokeskus 2022.)

Varhaiskasvatuksen keskeisiä tavoitteita on edistää jokaisen lapsen iän ja kehityksen mukaista kasvua, kehitystä ja hyvinvointia. Tavoitteena on myös mahdollistaa myönteiset oppimiskokemukset, varmistaa turvallinen varhaiskasvatusympäristö, kehittää lapsen yhteistyö- ja vuorovaikutustaitoja sekä tunnistaa lapsen yksilölliset tuen tarpeet. (Varhaiskasvatuslaki 540/2018, 3§.) Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa kerrotaan lapsen oikeudesta tulla kuulluksi, nähdyksi, huomioonotetuksi sekä ymmärretyksi yksilönä ja ryhmän jäsenenä. Henkilöstön tehtävä on ohjata lapsia toimimaan arvonperustan mukaan sekä keskustelemaan arvoista. Kiusaamista, rasismia eikä väkivaltaa hyväksytään varhaiskasvatuksessa missään muodossa. (Opetushallitus 2022, 20.)

Ostrakismin huomaamatonta toteutumista eri ympäristöissä mahdollistavat sen käyttäytyvät näkymättömyys (Fagerholm 2022, 18). Lasten toimintatavat sosiaalisissa tilanteissa ovat vasta kehityksessä, joten he oppivat aikuisilta hyväksyttävät tavat ulossulkemiselle ja käyttävät sellaisia ulossulkemisen muotoja, mitä aikuiset eivät välttämättä havaitse. Keinot ovat lapsilla aikuisia rajumpia ja heidän kuvataan toisinaan nauttivan vallankäytöstä. (Dixon 2007, Fagerholm 2022, 19–20 mukaan.) Kaikki lapset eivät edes havaitse ulkopuolelle jättämistä toisinkuin kiusaamista. Ulossulkemisen keinot ovat hienovaraisia ja huomaamattomia, joten lapsen voi olla vaikea kertoa aikuiselle siitä, ettei häntä huomioida lainkaan. (Fagerholm 2022, 120–121.)

Fagerholmin (2022, 97) tutkimuksessa merkittävimpiä syitä näkymättömyyden kokemukseen olivat heikko itsetunto ja poikkeavuus muista ikäisistään. Lapset saattavat syrjiä toisia vahingossa ja tiedostamatta sitä, miten paljon satuttavat toisia (Junttila 2018, 17). Peltolan ja Pikkumäen (2017, 15) tutkimus osoitti myös sen, että poissuljetuksi joutuivat usein ne lapset, jotka erottuivat lapsiryhmästä jollakin tavoin esimerkiksi vasenkätisyyden, yhteisten

mielenkiinnon kohteiden puutteen sekä poikkeavan puheen kehityksen tai vuorovaikutustyylin takia. Myös ystävyysuhteilla, kiusatuksi tulemisella, sosiaalisilla taidoilla, kodissa koetuilla vaikeuksilla ja avutta jäämisellä oli yhteys näkymättömyyden kokemuksen alkamiselle (Fagerholm 2022, 97). Tilanteissa ilman aikuisen ohjausta, rakenteita tai huolenpitoa on ostrakismi todennäköisempää (Zambo & Davidson 2013, Fagerholm 2022, 18 mukaan).

Junttilan (2023) mukaan ostrakismi voi näyttäytyä varhaiskasvatuksessa lapsen vetäytymisellä tai puheella siitä, ettei halua olla muiden kanssa. Ulossulkemisen tuoma paha olo aiheuttaa sen, ettei lapsi halua edes yrittää olla mukana. Lapsen kertomus ulossulkemisesta on otettava yhtä vakavasti kuin kiusaaminen, koska yksilön kokemus on usein ainut perusta tilanteelle (Fagerholm 2022, 120–121). Ostrakismi voi näyttäytyä myös nyrkkit pystyssä- oireiluna, kuten kiusaamisena tai huomion hakuna keinolla millä hyvänsä. Ostrakismista kärsivä lapsi voi olla myös ryhmän äänekkäin ja eniten ulospäin suuntautunut. (Junttila 2023.)

Peltolan ja Pikkumäen (2017, 15) mukaan osa lapsista kertoo suoraan aikuiselle joutessaan poissuljetuksi, kun taas osasta poissuljetuksi tulemisen tunnistaa nonverbaalisen viestinnän kautta lapsen ollessa passiivinen ja alakuloinen. Lapsilla, jotka poissuljettiin liittyen puheen kehitykseen, oli ongelmia tehdä puhealoitteita sekä ilmaista mielipiteitä ja ajatuksiaan. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan lapsella on oikeus tulla ymmärretyksi omilla keinoillaan (Opetushallitus 2022, 21). Lapsen kertomus voi ilmetä puheen lisäksi piirtämisen, näytelmän, leikin tai ilmeiden ja eleiden kautta (Roos 2015, 39). Piirtämisen kautta lapsi voi kertoa kokemuksistaan, itsestään ja maailmastaan, kun hänen on vaikea kertoa siitä. Piirtäessä lapsella on aikaa muodostaa kuvaa ja lisätä sekä täydentää sitä tarvittaessa. Kaikki lapset eivät kuitenkaan pidä piirtämisestä ja tällöin piirroksen analysoimisessa pitää huomioida nämä tekijät. (Roos 2015, 42.)

Yksi varhaiskasvatuksen keskeisin toimintatapa on leikki, mikä edistää lapsen kehitystä, oppimista ja hyvinvointia. Leikin kautta lapsi jäsentää ja tutkii ympäröivää maailmaa ja luo sosiaalisia suhteita. Lapset jäljittelevät leikeissään näkemäänsä, luovat uutta sekä mallintavat toiveitaan. Leikin kautta lapsi voi käsitellä itselleen vaikeitakin asioita. (Opetushallitus 2022, 40–41.) Peltolan ja Pikkumäen (2017, 15) tutkimuksesta selvisi, että poissulkemista havaittiin erityisesti vapaissa leikeissä. Poissulkeminen näyttöytyi sivuuttamisena sekä ryhmästä sulkemisena erityisesti nonverbaalisen viestinnän kautta. Poissuljettujen silmiin ei katsottu, puhuessaan heihin päin ei käännytty, heitä lähdettiin karkuun eikä heidän puheitaan kuunneltu. Usein poissuljetut lapset siirrettiin sivuun tai heillä oli leikissä sivurooli. Havainnoimalla leikkiä voidaan huomata, miten lapset puhuvat toisilleen tai minkälaiset roolit lapsilla on leikeissä, sekä löytää toistuvasti yksin leikkivät lapset. (Repo 2015, 190.)

4 Keinoja ostrakismin ennaltaehkäisyyn

4.1 Nähdäksi tuleminen

Lapsen yksi hyvän kasvun lähtökohdista on nähdäksi tuleminen, jonka kautta lapsen itsetuntonsa vahvistuu, ja hän oppii luottamaan muihin. Lapselle tulisi viestiä toistuvasti, että hänet hyväksytään omana itsenään. Näkymättömäksi jäänyt lapsi voi toivoa, että joku näkisi hänet, katsoisi kauniisti ja arvostaen. (Mattila 2013, 30–31.) Lapsi saattaa kokea olonsa yksinäiseksi, jos ympärillä olevat ihmiset eivät ole aidosti kiinnostuneita hänen tunteistaan, ajatuksistaan tai huolistaan. Lapsi voi kokea, että hänen ajatuksensa ja tunteensa ovat mitättömiä, eivätkä ne kiinnosta aikuista tai rasittavat häntä. Hän voi ajatella tilanteen olevan parempi, kun ajatuksia ei ole tai ne ovat parempi pitää piilossa muilta. (Mattila 2013, 67.)

Kunnioittavassa kohtaamisessa lasta kuunnellaan empaattisesti. Empatiaa voidaan osoittaa pitämällä huolta, että lapsi kokee tulleensa kohdatuksi, kuulluksi ja nähdäksi. Kohtaamiseen liittyy aktiivinen läsnä oleminen, kuuleminen, näkeminen ja toiselle vastaaminen. Sensitiivinen aikuinen reagoi lapsen tunteisiin, jolloin hyväksyminen ja kunnioitus välittyy sanojen, eleiden ja ilmeiden kautta. Lapsille hymyillään ja heistä ilahdutaan, eikä tunteita ohiteta olkia kohauttaen vaan pysähdytään myös surun äärelle. (Marjamäki, Kosonen, Törönen & Hannukkala 2015, 30.) Arvostava kohtaaminen, ajatusten kuuleminen ja niihin vastaaminen vahvistavat lasten osallistumista. Osallistuminen kehittää lapsen käsitystä itsestään, kasvattaa itseluottamusta ja harjoittaa sosiaalisia taitoja. (Opetushallitus 2022, 27.)

Yksi nähdäksi tulemisen tärkeimmistä muodoista on katsekontakti. Sen luominen vuorovaiikutustilanteessa saa toiselle tunteen siitä, että häntä kuunnellaan ja hänet nähdään. Koke-musta vahvistetaan kehonkielen avulla kuten nyökkäämällä tai hymyilemällä. (Juntila 2022, 199.) Mattila (2013, 27–28) kuvaa kirjassaan aikuisen kauniin ja avoimen katseen merkitystä lapsen nähdäksi tulemisessa. Kauniilla katseella tarkoitetaan asennetta ja mielenlaa-tua, millä kohtaamme toisen ihmisen. Asenne voi olla arvostava, kunnioittava, välittävä ja huolehtiva, oli kyseessä sitten rajojen asettamisesta tai lohduttamisesta. Erityisesti lapsi etsii toisen katseesta hyväksytyksi ja pidetyksi tulemistä. Jokainen katse vaikuttaa lapsen omanarvontunnon rakentumiseen. Lapselle tärkeät aikuiset katsovat liian helposti häntä katseella, mistä välittyy lukkoon lyöty käsitys lapsesta. Käsitys perustuu lapsesta saatuihin tai oletettuihin tietoihin. Tällainen katse ei vahvista, vaan vie lapselta mahdollisuuden tulla nähdäksi omana itsenään.

Varhaiskasvatuksen ulkopuoliset sosiaaliset suhteet tukevat lapsen kokemusta nähdäksi tulemiseksi. Varhaiskasvatuksessa näkymätön lapsi voi kokea päiväkodin ulkopuolella it-sensä hyvinkin näkyväksi, mikä tekee päiväkodissa tapahtuvasta näkymättömyydestä

vähemmän satuttavan. Tärkeintä on varmistaa, ettei lapsi koe näkymättömyyttä laajasti kaikilla elämän osa-alueilla. (Fagerholm 2022, 121.) Peltolan ja Pikkumäen (2017, 17) haastateltavat kuvasivat nähdyn tekemistä tasa-arvoa tukevan oppimisyhteisön rakentamisella sekä vahvuuksia nostavien oppimistilanteiden järjestämisellä. Heidän mukaansa kaikilla lapsilla on oikeus saada omat vahvuudet näkyviin ryhmässä. Varhaiskasvattajalla on keskeinen rooli luoda kaikille se mahdollisuus.

4.2 Vuorovaikutustaitojen vahvistaminen

Varhaiskasvatusta pidetään yhtenä keskeisimpänä toimintaympäristönä varhaisen poissulkeutumisen ehkäisyssä (Laaksonen 2014, Peltola & Pikkumäki 2017, 11 mukaan). Mitä enemmän puututaan negatiiviseen vuorovaikutukseen pienten lasten keskuudessa, sitä näkyvämpiä vaikutukset ovat (Killen, Rutland & Ruck 2011, Peltola & Pikkumäki 2017, 11 mukaan). Junttilankin (2023) mielestä yksi merkittävin keino ennaltaehkäistä ostrakismia varhaiskasvatuksessa on huomion kiinnittäminen sosiaalisiin taitoihin ja siihen, miten lapselle opetetaan muiden kanssa toimeen tulemistä ja yhdessä olemista. Sosiaalisten taitojen opettaminen tulisi olla osana opetusta, jotta sosiaalisesti heikommat lapset saisivat mahdollisuuden harjoittaa omia vuorovaikutustaitojaan (Fagerholm 2022, 105). Aikuisen ohjauksessa harjoittelussa voidaan opetella toisen asemaan asettumista, asioiden katsomista eri näkökulmista sekä rakentavia tapoja ratkaista ristiriitaitilanteita (Opetushallitus 2022, 25). Fagerholmin (2022, 40) tutkimuksessa osa vastaajista koki näkymättömyyden syyksi puutteelliset sosiaaliset taidot kuten itseilmaisuus, uusiin ihmisiin tutustuminen, keino ottaa tilaa sosiaalisissa tilanteissa tai puolustaa itseään jäädessään niistä ulos.

Leikki mahdollistaa tilan vuorovaikutukselle ja uuden oppimiselle (Åkerfelt & Laitinen 2016, 10). Peltolan ja Pikkumäen (2017, 15) tutkimuksen mukaan lasten vuorovaikutukseen liittyvät ongelmat näkyivät esimerkiksi leikkien rikkomisena tai osaamattomuutena ottaa toiset lapset huomioon leikin aikana. Myös Repo (2015, 186) toteaa, että lapsi on vaarassa tulla ryhmän torjutuksi, jos hänellä on vaikeuksia liittyä onnistuneesti leikkiin. Aikuisen tulee huolehtia, että jokainen lapsi saa onnistumisen kokemuksia leikkiin liittymisestä. Lapsen liittämiseksi toisten leikkeihin ei riitä se, että aikuinen kysyy voiko lapsi tulla mukaan leikkiin. Tämä mahdollistaa kieltävän vastauksen, jolloin torjutuksi tulemisen kokemus uusiutuu. Aikuisen tulee liittyä itse leikkiin mukaan ja varmistaa, että lapsen rooli leikissä löytää oman paikan. Myös Peltolan ja Pikkumäen (2017, 17) tutkimuksessa varhaiskasvattajat nostivat esille leikkiin mukaan menemisen. Tällöin varhaiskasvattajat eläytyivät sekä ohjasivat leikkejä niin, että poissuljettu lapsi saisi mahdollisuuden onnistuneelle leikkikokemukselle. Leikkiin mukaan mentäessä aikuinen pystyy opettamaan ja mallintamaan puhealoitteita,

opettamaan vuorottelua sekä antaa leikin kulkuun uusia vaihtoehtoja. Ryhmässä voidaan myös arpoa leikkijät, jolloin kukaan ei jää ulkopuolelle (Repo 2015, 186).

Ahosen (2015, 170–171) tutkimuksen mukaan lastentarhanopettajat pitivät pienryhmätoimintaa hyvin merkityksellisenä kaikille lapsille, mutta erityisesti niille lapsille, jotka tarvitsevat paljon tukea vuorovaikutustaidoissa ja tunteidensäätelytaidoissa. Pienryhmätoiminta mahdollistaa varhaiskasvattajia huomioimaan lapsia yksilöllisemmin, sillä he tarvitsevat kehitysvaiheessa tukea erilaisiin vuorovaikutustilanteisiin ja konflikteihin. Strukturoidussa ympäristössä aikuisella on aivan erilainen mahdollisuus tukea vuorovaikutustilannetta verrattuna esimerkiksi vapaaseen leikkiin (Fagerholm 2022, 105).

Hyvää ja laadukasta vuorovaikutusta on monenlaista ja hyviin lopputuloksiin päädytään erilaisia reittejä pitkin. Varhaiskasvatuksen ammatti on ennen kaikkea vuorovaikutusammatti, jota jokainen tekee omalla persoonallaan ja omilla tavoillaan. (Salminen 2017, 175.) Varhaiskasvatuksen ammattilaiset ovat keskeisessä asemassa siinä, millaisia mahdollisuuksia lapsilla on päiväkotipäivän aikana (Salminen 2017, 167). Ahonen (2015, 109) kuvaa väitöskirjassaan lämmintä vuorovaikutustapaa, johon liitetään kiireettömyys, vuorovaikutustilanteisiin sitoutuminen, arvostava kuunteleminen, lapsen kokemuksen äärelle pysähtyminen sekä sensitiivisyys. Lämpimässä vuorovaikutuksessa varhaiskasvattaja pyrkii tunnistamaan mahdollisimman hyvin lapsen tarpeet sekä turvaamaan lapselle tilan olla oma itsensä. Sensitiivisyys ilmenee lämpimässä vuorovaikutuksessa esimerkiksi myönteisen äänensävyn, ilmeiden ja eleiden kautta. Varhaiskasvattajat toimivat lapsille malleina siinä, miten he kohtaavat toiset ihmiset myönteisesti (Opetushallitus 2022, 25).

Varhaiskasvatuksen ammattilaiset ovat käyttäneet työssään vaikuttamiskeinonaan suoraa kerrontaa, jolloin he tekevät lasten poissulkevasta käyttäytymisestä näkyvää kertomalla siitä lapsille suoraan. Suoraa kerrontaa on käytetty myös opettamalla moraalisia pelisääntöjä näyttämällä itse mallia, lukemalla kirjoja ja käyttämällä draamallisia työmenetelmiä. Suoran kerronnan kautta aikuinen tukee lasten omaa oivaltamista siinä, miksi poissulkeminen on väärin. (Peltola & Pikkumäki 2017, 16–17.) Junntila (2023) muistuttaa myös, että on paljon niitä lapsia, jotka eivät ole kokenut poissulkemista tai ulkopuolisuutta. Heillä ei siis myöskään ole tietoisuutta siitä, miltä se tuntuu. Siksi tulisi keskustella lasten kanssa poissulkemisesta. Lapset ovat empaattisia ja voivat ymmärtää, että se tuntuu pahalta.

4.3 Ujon ja vetäytyvän lapsen tukeminen

Näkymättömyyden syyt voidaan selittää erilaisilla luonteenpiirteillä (Fagerholm 2022, 45). Repo (2015, 144) toteaa, että luonteeltaan vetäytyvällä tai ujolla on todettu riski tulla hylätyksi ryhmässä. Syrjään vetäytyminen voi tarkoittaa suojautumista uusilta satuttavilta

kokemuksilta, mikä saattaa esiintyä vetäytymisenä pelottavista tilanteista tai ujoutena mennä sosiaalisiin tilanteisiin (Fagerholm 2022, 41). Keltikangas-Järvinen (2019) kuvaa kirjassaan ujoa ihmistä hiljaisena, syrjään vetäytyvänä ja sivusta tarkkailijana. Ujo ei ole kovin kovaääninen, vaan on mieluummin huomaamaton. Ujo kuuntelee mielellään, eikä johda keskustelua. Ujosta tulee vaivaantunut, kun joutuu huomion kohteeksi. Ujous ei tarkoita sosiaalisten taitojen puutetta, vaan sosiaalista arkuutta uusissa tilanteissa (Keltikangas-Järvinen 2010, Mustajärvi 2012, 19 mukaan).

Yksilöt ja heidän temperamenttinsa ovat keskenään hyvinkin erilaisia, eikä ujous tai hiljaisuus tee kenestäkään huonompaa tai vähempi arvoista. Sosiaalisuutta korostavassa yhteiskunnassa tulisi muistaa, ettei jokainen yksinoleva koe itseään näkymättömäksi, vaan voi olla hyvinkin tyytyväinen tilanteeseen. Jos yksilö kokee olonsa mielekkääksi yksin ollessa, jopa näkymättömänä, ei häntä tule pakottaa muiden seuraan. (Fagerholm 2022, 119.) Lapselle on kuitenkin tärkeä antaa hyviä kokemuksia toisten lasten kanssa olemisesta, vaikka yksin oleminen olisi lapsen oma tahto. Hänellä saattaa olla hyvin vähän kokemuksia positiivisesta vuorovaikutuksesta muiden lasten kanssa, mikä voi johtaa siihen, ettei lapseen oteta kontaktia. Lapsi saattaa alkaa ajatella, ettei kukaan halua häntä tai kukaan ei halua olla hänen kanssaan. Hän ei mahdollisesti ole vielä torjuttu, mutta riski tähän kasvaa vähitellen. Syrjään vetäytyminen voi perustua luontaiseen haluun leikkiä ja toimia yksin, mutta sen taustalla voi olla myös arkuus tai ahdistus, siksi on tärkeää, että lapsi saisi myönteisiä kokemuksia ympäristöstään. (Repo 2015, 144–145.)

Ahonen (2015, 113–114) kuvaa väitöskirjassaan tilannetta, missä vetäytyvä lapsi ei halunnut osallistua yhteiseen toimintaan. Tilanteessa varhaiskasvattaja antoi lapsen seurata toimintaa ensin etäämmältä ja kannusti lasta mukaan vasta, kun tulkit si lapsen olevan siihen valmis. Näin lapsi kannustettiin mukaan ilman painostusta. Varhaiskasvattaja oli läsnä tilanteessa, jonka myötä hän ei tehnyt hätiköityjä johtopäätöksiä. Hän ymmärsi, ettei lapsi kieltäytynyt yhteisestä toiminnasta uhmakuuttaan. Lasta ei syyllistetty, vaikkei lopulta osallistuisikaan toimintaan. Hänelle osoitettiin, että hän on hyvä ja arvokas siitä huolimatta. Osallistumisesta tai osallistumattomuudesta ei tehty numeroa, jottei siihen kiinnitettäisiin liikaa huomiota.

Vetäytyminen voidaan kokea syynä näkymättömyyden alkamiselle. Usein mukana on kuitenkin ulkoinen tekijä, jota ilman vetäytymistä vuorovaikutustilanteesta ei olisi tapahtunut. Tutkimusten valossa ei ole selvää, onko näkymättömyyden alkusyy itse vetäytyminen vai sen taustalla olevat tekijät. Ei siis tiedetä, onko omaehtoinen vetäytyminen oikeasti omaehtoista vai suojautumista vaikeasta vuorovaikutustilanteesta. Usein taustalla on kokemus esimerkiksi kiusaamisesta, jolloin vetäytymistä pidetään itsesuojeluna. Yksilö voi

näkymättömyydellä haluta suojella itseä satuttavimmilta kokemuksilta. Kiusaamista pelkäävä lapsi ei halua tulla näkyväksi, jos pelko kiusatuksi tulemiselle on edelleen olemassa. (Fagerholm 2022, 105–106.)

Ujoa lasta ei tule sosiaalista samanlailla kuin hänen aktiivista ikätoveriaan. Lapsesta ei tule rohkeaa kehottamalla häntä olemaan rohkea ja ottamaan mallia rohkeista lapsista. (Keltikangas-Järvinen 2004.) Ujo ja syrjään vetäytyvä lapsi tarvitsee aikuisen empaattista tukea, aikaa taitojen kehittämiseen ja kannustusta ryhmässä toimimiseen. Aikuisen tuen on oltava sensitiivistä, varovaista ja pitkäjänteistä, jotta lapsen itseluottamus voi kehittyä rauhassa. Pakottaminen tai tuputtaminen tuottavat vain lisää haittaa. Ujot ja syrjään vetäytyvät lapset tarvitsevat kestävätkä ihmissuhteet, joissa lapsi tulee ymmärretyksi. (Repo 2015, 145–146.) Ostrakismin myötä ujosta saattaa tulla entistä ujompi ja hiljaisesta entistä hiljaisempi (Fagerholm 2022, 106). Näkymättömyyden kuvataan muuttavan ihmisiä sisäänpäin suuntautuneiksi, hiljaisiksi tai ujoiksi (Fagerholm 2022, 92–93).

4.4 Vertaissuhteiden tukeminen

Varhaiskasvatuksessa lapsilla on mahdollisuus solmia ystävyys-suhteita ja toimia vertaissuhteissa. Ystävyys-suhteet voivat suojata lasta negatiivisilta tunnekokemuksilta sekä torjuttuiksi tulemiselta. Vertaisryhmästä saadut positiiviset kokemukset mahdollistavat ryhmään kuulumisen tunteen sekä sosiaalisten taitojen ja itsetuntemuksen harjoittamisen. (Repo 2015, 122–123.)

Näkymättömyys voi alkaa kaverisuhteiden muutoksien seurauksena. Uuden alun myötä elinympäristö ja sosiaaliset suhteet kokevat muutoksen, jolloin näkymättömyyden kokemus voi saada alkunsa (Fagerholm 2022, 43). Nivelkohdat, kuten koulusiirtymät ovat riski näkymättömyyden alkamiselle. Näissä kohdissa tulisi panostaa ryhmäytymiseen ja varmistaa, ettei kukaan jää ryhmän ulkopuolelle. Tilannetta voidaan edesauttaa pohtimalla esimerkiksi ryhmäjakoja ystävyys-suhteiden näkökulmasta. (Fagerholm 2022, 105.) Näkymättömyys voi olla myös seuraus, jos ryhmästä ei löydä omanlaista seuraa (Fagerholm 2022, 43).

Lapsi ei selviä vertaissuhteissa aina itsenäisesti, sillä pienen lapsen tunnesäätelyn taidot eivät ole välttämättä kehittyneet. Tällöin lapsi tarvitsee aikuisen tukea ja ohjausta. (Repo 2015, 125.) Varhaiskasvatuksen ammattilaiset tukevat lastenvälisiä vertaissuhteita mm. tasavertaisen oppimisympäristön rakentamisella, moraalisten pelisääntöjen luomisella, ryhmäytymisellä, opettavaisten leikkien järjestämisellä sekä lasten havainnoimisella ja leikkeihin osallistumisella. (Laine & Neitola 2002, Manaster & Jobe 2012, Repo 2013, Peltola & Pikkumäki 2017, 12 mukaan.) Varhaiskasvattajan tehtävä on huolehtia, että lapset saavat osallistua yhteisiin leikkeihin omien taitojen mukaisesti ja ohjata leikkiä ulkopuolelta tai

olemalla mukana siinä. Aikuisen läsnäolo tukee lasten keskinäistä vuorovaikutusta ja ehkäisee ristiriitatilanteiden syntymistä. (Opetushallitus 2022, 41.)

Aikuisen huomatessa lapsen jääneen yksin, tulee hänen mennä lapsen luokse ja osoittaa, että hänet on huomattu. Lapsen kanssa voidaan mennä yhdessä leikkeihin mukaan, vaikka kädestä pitäen ja jäädä seuraamaan tilannetta. (Junttila 2023.) Lapsi ei opi leikkiin liittymistä tai ystävyyssuhteen ylläpitämistä ainoastaan kirjojen tai draamaleikin kautta, vaan tarvitsee aikuista näyttämään ja kertomaan taidoista. Kirjojen lukeminen ja draamaleikit ovat hyvä tuki taitojen harjoittelussa. (Repo 2015, 127). Aikuinen voi ohjata lasten leikkiä ja etsiä lapselle sopivan roolin siitä (Repo 2015, 144–146). Myös musiikin avulla voidaan opettaa lapsille tärkeitä asioita. Laulun sanat voivat liittyä esimerkiksi siihen, kuinka jokainen otetaan mukaan leikkiin: ”Kun leikki keksitään, ei kukaan jää yksin”. Musiikin kautta ajatusmalli voidaan juurruttaa lasten mieleen. (Paasolainen 2015, 24.)

4.5 Turvallisen ilmapiirin vahvistaminen

Junttila (2023) painottaa, että psykologinen turvallisuus ryhmässä on tärkeää. Jokaisen tulee saada olla omanlaisensa ja olla yhdessä samaa porukkaa. Ryhmään kuulumisen ja ryhmässä hyväksytyksi tulemisen tunne ovat jo pienelle lapselle tärkeitä kokemuksia (Repo 2015, 128). Myös varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa todetaan, että lapsella on oikeus yhteisöllisyyden tuntemiseen ja ryhmään kuulumiseen (Opetushallitus 2022, 21). Turvattomassa ryhmässä lapset eivät saa tarpeeksi aikuisen tukea tai kannattelua. He eivät myöskään pysty luottamaan, että aikuiset ottavat ryhmän hyvinvoinnista vastuun. Heikosti yhteenkuuluvassa ryhmässä yksilöiden välille kehkeytyy torjuntaa. (Repo 2015, 131–132.)

Yhden lapsen kokiessa torjuntaa, koskee torjumisen ehkäiseminen koko ryhmää. Tällöin tulee kiinnittää huomiota torjutun lapsen asemaan ryhmässä, ja ryhmän yhteenkuuluvuuteen. (Repo 2015, 134.) Heikosti yhteenkuuluvan ryhmän voi tunnistaa vähäisestä vuorovaikutuksesta, vihamielisistä purkauksista, yhteistyön haluttomuudesta ja syrjään vetäytymisestä. Yhteenkuuluvuutta heikentää epäonnistunut ryhmätoiminta ja positiivisen palautteen puute. (Repo 2015, 131–132.) Jotta ryhmässä voidaan toteuttaa positiivista ryhmätoimintaa, tulee ilmapiirin olla turvallinen. Lasten tulisi tuntee, että heitä arvostetaan ja heidän tulisi luottaa aikuisen olevan läsnä ja auttavan heitä tarvittaessa. (Repo 2015, 128.)

Turvallisessa ryhmässä hyväksytään erilaisten tunteiden näyttäminen. Aikuisten tehtävä on auttaa lapsia tunteiden ilmaisussa, rohkaista kysymään ja vastata lasten kysymyksiin. Yhdessä tehdyt säännöt ja sovitut toimintamallit edistävät turvallista, kunnioittavaa ja yhteisvastuullista ilmapiiriä. (Opetushallitus 2022, 34.) Ryhmään voidaan luoda turvallisuuden tunnetta myös vahvistamalla me-henkeä huumorin kautta. Ryhmään luodun ilon kautta

lapset ja aikuiset saadaan samalle puolelle. (Repo 2015, 129.) Leikillisyyden, kuten huumorin, ilmeiden, eleiden, kielellisen leikkittelyn, liioittelun ja naurun kautta lasten yhteenkuuluvuuden tunne rakentuu (Hännikäinen 2004, Åkerfelt & Laitinen 2016, 9 mukaan).

Lapsen tuntiessa olonsa turvattomaksi, on leikkiin uppoutuminen vaikeaa. Aikuisen ollessa fyysisesti ja psyykkisesti saatavilla, lapsi lähtee luottavaisin mielin tutkimaan maailmaa. Pienet lapset saattavat usein ennen leikkiä käpertyä tiiviisti aikuiseen ja joskus tarvitsevat läheisyyden kautta turvaa myös kesken leikin. Näissä tilanteissa lasta ei pitäisi hätistää takaisin leikkiin, sillä lapsi voi kokea tulleen torjutuksi turvaa hakiessa. (Kalliala 2008, 50.)

Peltola ja Pikkumäki (2017, 17) nostivat ryhmäyttämisen yhtenä tärkeimpänä poissulkemisen ehkäisykeinona. Varhaiskasvattajan tehtävä on saada lapsi tuntemaan olonsa täysivaltaiseksi ja tasa-arvoiseksi ryhmänjäseneksi. Ryhmäyttäminen vie aikaa, mutta se helpottaa lasten olemista ryhmässä ja muiden hyväksymistä. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan ryhmän yhteiset leikit kasvattavat yhteisöllisyyttä ja sitä kautta vahvistaa myönteistä ilmapiiriä (Opetushallitus 2022, 41). Myönteistä ilmapiiriä tukisi myös keskustelu erilaisuudesta ja suvaitsevaisuudesta, jotta ennakkoluulot voidaan jättää taka-alalle toisten kohtaamisessa. Erilaisten, jopa traagisten elämäntapahtumien jälkeen tuki tulisi kohdistaa vaikeita kokeneen lapsen lisäksi ryhmään, jossa lapsi viettää aikaa. Näin ryhmä oppii suhtautumaan lapseen eivätkä ala vierastaa tilannetta. (Fagerholm 2022, 107.)

4.6 Yhteistyön rakentaminen

Yhdeksi tärkeimmäksi vaikuttamiskeinoksi poissulkemisen ehkäisemiseen on havaittu yhteistyö sekä varhaiskasvatustiimin jäsenten kesken, että lasten vanhempien kanssa. Yhteistyö mahdollistaa parhaillaan yhteisten käytäntöjen sopimisen ja koko kasvatusyhteisön viestinnän vaikutusten arvioimisen ja tiedostamisen. (Peltola & Pikkumäki 2017, 8.) Keskeisenä työmenetelmänä pidetään pedagogisen dokumentoinnin prosessia, jonka avulla opitaan tuntemaan yksittäistä lasta ja ymmärtämään lasten välisiä suhteita. Prosessin avulla varhaiskasvatuksen yksilöllisyyttä rakennetaan yhteistyössä eri tahojen, kuten vanhempien kanssa, jolloin dokumentteja voidaan tarkastella eri näkökulmista. Prosessin avulla pystytään mahdollistamaan lapsen kokonaisvaltainen huomioiminen varhaiskasvatuksessa, joka voi olla tie hänen hyvinvointiinsa ja oppimiseensa. (Opetushallitus.)

Laadullisen tutkimuksen haastateltavat keskustelivat avoimesti vanhempien kanssa lasten viestintäkäyttäytymiseen liittyvistä ongelmista ja kannustivat vanhempia keskustelemaan lasten kanssa kotona asiasta. Haastateltavat järjestivät yhteisiä keskusteluita poissuljetun ja poissulkevan lapsen vanhemmille sekä ryhmän yhteisiä vanhempainiltoja. Näissä tilanteissa vanhemmilla oli mahdollisuus oppia tuntemaan muita lasten vanhempia ja

keskustelemaan lasten ongelmista. Keskustelut antoivat vanhemmille lisää ymmärrystä ja tukea. (Peltola & Pikkumäki 2017, 18.) Perheen ongelmat voivat heijastua lapsen käyttäytymiseen vertaissuhteissa ja lapsi voi ajautua kodin ulkopuolisissa ryhmissä kotoa opittuun näkymättömyyden rooliin. Tällaisissa tilanteissa on moniammatillisen tiimin puututtava kodin ongelmiin ja mahdollistettava kotiin sellaiset olosuhteet, jossa lapsi voi kokea itsensä näkyväksi. Silloin lapselle annetaan mahdollisuus luoda kodin ulkopuolella olevissa ryhmissä uudenlainen ja näkyvämpi rooli. (Fagerholm 2022, 104.)

Haastatteluista nousi esille ulossulkemisen ehkäisemiseksi myös ystävyysuhteiden kehittämisen mahdollistaminen. Varhaiskasvatuksen ammattilainen voi huomata joidenkin lasten leikkien sopivan hyvin yhteen, kertoa siitä lasten vanhemmille ja kannustaa järjestämään yhteistä tekemistä heille kotiin. (Peltola & Pikkumäki 2017, 18.)

Peltolan ja Pikkumäen (2017, 18) laadullisesta tutkimuksesta selvisi, että työyhteisön toimintaan liittyvät keskustelut ovat hyvin merkityksellisiä. Työyhteisön välisissä keskusteluissa voidaan tuoda ilmi kunkin tiimin jäsenen havaitsemia positiivisia asioita sekä kehityskohteita omassa ja toisten vuorovaikutuksessa. Tällaisissa keskusteluissa on tuotu ilmi esimerkiksi, että omalla puhellaan ja nonverbaalisella viestinnällä antaa luvan lapsen pois-sulkemiseen, eikä ole itse tiedostanut tai huomannut asiaa. Kun lapsiryhmästä tehdyistä havainnoista keskustellaan, voidaan muodostaa yhteinen näkemys lasten keskinäisen vuorovaikutuksen toimivuudesta ja sen tukemisesta sekä puuttua havaittuun ulossulkemiseen.

Lapsiryhmän vertaissuhteita voidaan tutkia sosiometrisen mittaamisen avulla, jolloin syvennyttään yksilöiden välisiin siteisiin tarkastelemalla heidän valintojansa. Havainnointiin verrattuna etuna on se, että ryhmän jäsenet kertovat itse suhteistaan, jolloin mahdollistetaan pääsy syvemmälle ryhmän dynamiikkaan. Sosiogrammia käytetään esimerkiksi silloin, kun selvitetään, kokeeko joku lapsista ostrakismia. Silloin lapsilta kysytään esimerkiksi ketkä ovat tärkeimmät kaverisi tai keiden kanssa haluaisit leikkiä. Lapsiryhmästä kootaan kuvio, johon merkitään vertaissuhteiden laadut. Kuvioon voi lisätä havaintoja ja pohtia, vastaako havainnointi lapsen kertomaa. Tarkastelemalla kuviota nähdään, onko jokaiselle lapselle vastavuoroisia ystävyysuhteita, mitä kerätyt tiedot kertovat lapsen kaveritaidoista tai herääkö jostain lapsesta huoli. Kuvion perusteella voidaan yhdessä ryhmän aikuisten kanssa kehittää lasten vertaissuhteita esimerkiksi tukemalla kaveritaitoja ja vertaissuhteiden rakentumista. (Opetushallitus.)

5 Opinnäytetyön toteuttaminen

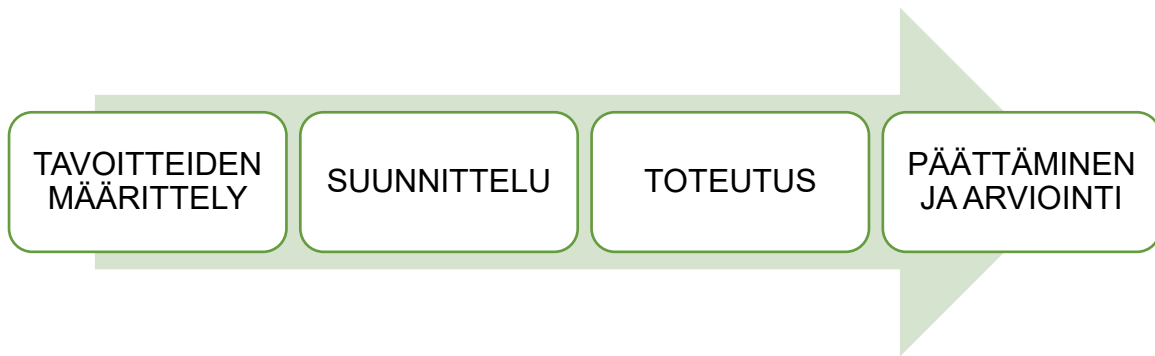
5.1 Toiminnallinen opinnäytetyö

Aloitimme opinnäytetyö prosessin lokakuussa 2022, kun luennolla esiteltiin valmiita opinnäytetyön aiheita. Kiinnostuimme *Turvallista pedagogiikkaa oppimisyhteisöihin* -hankkeen ilmoituksesta, koska ostrakismi ilmiönä oli tiedonhaun jälkeen ajankohtainen ja mielenkiintoinen aihe. Hankkeen tarpeena oli tuotos, joten saimme toteuttaa opinnäytetyön haluumassamme muodossa eli toiminnallisena opinnäytetyönä. Kostamon, Airaksisen ja Vilkan (2022, 11–13) mukaan toiminnallinen opinnäytetyö on ammattikorkeakouluissa suoritettava opinnäytetyötyyppi. Tässä opinnäytetyötyypissä ammatillista asiantuntijuutta voidaan osoittaa kehittävän ja tutkimuksellisen otteen avulla tehdyn tuotoksen ja raportin kautta. Raportissa kuvataan perustellusti tuotokseen liittyviä lähtökohtia, valintoja ja ratkaisuja.

Toiminnallisessa opinnäytetyössä kuljetaan yhteistä matkaa ammattilaisten kanssa hyödyntäen jokaisen tietoja, taitoja ja erilaisia näkökulmia (Kostamo ym. 2022, 20). Yhteistyösopimus allekirjoitettiin opinnäytetyö -suunnitelman hyväksymisen jälkeen. Hankkeen yhteyshenkilöt sekä opinnäytetyönohjaaja ovat olleet työskentelymme tukena. Opinnäytetyön ammatillinen tuotos voi olla esimerkiksi opetusmateriaali, näyttely, kuunnelma, tapahtuma, leiri tai taide-esitys. Tuotoksen tavoitteena on palvella kohderyhmää tai toimintaympäristön arjen käytäntöjä. (Kostamon ym. 2022, 11–13.) Toiminnallisen opinnäytetyömme tuotoksena syntyvä opas on tarkoitettu ostrakismin ennaltaehkäisyn apuvälineeksi kaikille niille työntekijöille, jotka työskentelevät lasten parissa. Kuitenkin sen ensisijaisina käyttäjinä toimivat varhaiskasvatuksen ammattilaiset. Soveltaen sitä voi käyttää esimerkiksi myös perusopetuksessa.

5.2 Lineaarinen malli

Opinnäytetyössä on sovellettu kehittämistyön lineaarista mallia (Kuvio 3). Lineaarinen malli etenee kaavamaisesti peräkkäisten työskentelyvaiheiden mukaan. Opinnäytetyön työskentely etenee lineaarisen mallin mukaan tavoitteen määrittelystä suunnitteluun, toteutukseen sekä päättämiseen ja arviointiin. (Salonen 2013, 14–15.)

Kuvio 3. Lineaarisen mallin kaavio (mukaillen Toikko & Rantanen 2009, 64)

Tavoitteen määrittelyssä opinnäytetyölle asetetaan selkeä tavoite, joka perustuu tunnistettuun tarpeeseen. Koko opinnäytetyö rakentuu tavoitemäärittelyn perustalle. (Virtanen 2000, Toikko & Rantanen 2009, 64 mukaan.) Suunnitteluvaiheessa tehdään opinnäytetyönsuunnitelma, mistä tulee ilmi työn tavoitteet, vaiheet, toimijat, materiaalit, tiedonhankintamenetelmät ja dokumentointitavat sillä tarkkuudella, kuin siinä vaiheessa tiedetään. (Salonen 2013, 17.) Aloitimme opinnäytetyön prosessin tapaamalla hankkeen edustajat. Tapaamisessa rajasimme aiheen, määrittelimme tavoitteen sekä sovimme yhteisesti aikataulutuksesta. Suunnitteluvaiheessa keräsimme aiheeseen liittyvää lähdeaineistoa ja tutustuimme siihen. Olimme myös yhteydessä tutkija Niina Junttilaan, sillä halusimme haastatella häntä ostrakismin teemoista ja käyttää haastattelua yhtenä tietoperustan lähteenä. Junttila oli innokas antamaan haastattelun, joten sovimme haastattelu ajankohdan sekä suunnittelimme kysymysrunгон sitä varten. Opinnäytetyösuunnitelman hyväksymisen jälkeen teimme yhteistyösopimuksen hankkeen edustajien kanssa ja pääsimme toteutusvaiheeseen.

Toteutusvaiheessa toimijat tekevät töitä yhteisiä tavoitteita ja tuotosta kohti. Tässä vaiheessa ohjaus ja palaute on tärkeää kehittämishankkeen onnistumisen kannalta, sillä vaihe on vaativa. (Salonen 2013, 17.) Toteutus vaiheessa opinnäytetyö elää jonkin verran, joten suunnitelmaa saattaa joutua muuttamaan tai täydentämään (Vartiainen, Ruuska & Kasvi 2003, Toikko & Rantanen 2009, 65 mukaan). Tietoperustan kokoamisessa kohtaavat tekijän aiemmin omaksuttu asiantuntijatieto ja tiedonhakutaidot. Opinnäytetyön aihetta koskevan ajankohtaisen, tutkimukseen ja näyttöön perustuvan tiedon etsiminen on tärkeä taito. (Kostamo ym. 2022, 84.) Opinnäytetyö koostuu tietoperustasta, jossa olemme avanneet laajasti ostrakismin käsitettä. Etsimme suunnitteluvaiheessa kerätyn tiedon rinnalle syvempää tietoperustaa erityisesti näkymättömyydestä varhaiskasvatuksessa ja siitä, miten ostrakismia voidaan ennaltaehkäistä varhaiskasvatuksessa. Tietokantoina käytimme LAB Primoa ja Google Scholaria sekä lisäksi etsimme tietoa opetushallituksen sivuilta ja lainsäädännöstä. Tämän tietoperustan avulla koksimme oppaan yhteistyökumppanimme käyttöön. Opinnäytetyön teoreettista viitekehystä kirjoitettaessa tapasimme opinnäytetyön ohjaajaa, jolta saimme ohjausta ja korjausehdotuksia työhömmme. Tapaamiset selkeyttivät kuvaamme siitä, mitä olemme tekemässä.

Arviointivaiheessa laaditaan loppuraportti, jossa esitetään kaikki kehittämistyön vaiheet ja kokonaiskuvaus opituista asioista. Päätämisenvaiheessa suunnitellaan, mitä tuotokselle tapahtuu jatkossa ja miten tuotosta levitetään eteenpäin. (Salonen, Eloranta, Hautala & Kinon 2017, 65–66.) Kehittämistyön kokonaisuudesta sovitaan yhdessä opiskelijan, ohjaajan ja toimeksiantajan kanssa, mutta opiskelija on jokaisen opinnäytetyöprosessin vaiheen aloitteentekijä. Opiskelija kutsuu osapuolet koolle, valmistelee materiaalin ja suunnittelee opinnäytetyön vaiheet. Opiskelijalla on vastuu aikataulussa pysymisessä ja prosessin etenemisen tiedottamisessa toimeksiantajalle sekä ohjaajalle. (Kostamo ym. 2022, 30.) Kehittämisen vaiheet etenevät dialogisessa vuorovaikutussuhteessa, mikä vaatii keskustelua, arviointia, toiminnan uudelleen suuntaamista, vertaistukea sekä palautteen antamista ja vastaanottamista (Salonen 2013, 7).

Olimme opinnäytetyöprosessin eri vaiheissa yhteydessä sekä hankkeen edustajien, että opinnäytetyön ohjaajan kanssa. Yhteistyö oli luontevaa ja vuorovaikutus vastavuoroista. Prosessi eteni hyvin, vaikka koimme haasteita teoreettisen tietoperustan kokoamisessa. Opinnäytetyön aikataulu muuttui prosessin aikana, sillä lähteiden luotettavuuden tarkistaminen ja kokoaminen vei odotettua enemmän aikaa. Olimme kuitenkin sopineet hankkeen edustajien kanssa, että palautamme työn tämän kevään aikana, jotta he saavat sen sovitusti syksyllä käyttöönsä. Työtämme on tarkoitus jakaa opinnäytetyön sekä oppaan lisäksi myös blogitekstin muodossa. Kirjoitamme blogitekstin tekemästämme oppaasta, joka on tarkoitusta julkaista LAB-ammattikorkeakoulun toimesta.

5.3 Opas

Toiminnallisen opinnäytetyön tuloksena syntyy valmis tuotos esimerkiksi kirja, esite, toimintapäivä, kansio tai opas (Salonen 2013, 19). Toiminnallisen opinnäytetyömme tuotos on opas (Liite 1), joka on tarkoitettu ostrakismin ennaltaehkäisyn apuvälineeksi kaikille niille työntekijöille, jotka työskentelevät lasten parissa. Ensisijaisina käyttäjinä toimivat varhaiskasvatuksen ammattilaiset, mutta soveltaen opasta voi käyttää esimerkiksi myös perusopetuksessa.

Suunnittelimme oppaan yhteistyössä toimeksiantajan eli hankkeen yhteyshenkilöiden kanssa. Keskustelimme Teams- palavereissa työn tavoitteista, sisällöstä ja opinnäytetyön toteuttamisesta. Yhteistyöhön on kuulunut myös yhteydenpitoa sähköpostitse, sillä aika yhteisiin tapaamisiin on ollut rajallinen. Ensimmäisessä palaverissa keräsimme heiltä ideoita ja toiveita koskien oppaan sisältöä. He antoivat lähes vapaat kädet oppaan toteuttamiseen, mutta sovimme pitävämme heidät ajan tasalla oppaan toteutuksen eri vaiheista. Toteutimme oppaan sähköisessä muodossa, jotta sen jakaminen on sujuvampaa.

Hyvän oppaan tarkoituksena on auttaa lukijaa oppimaan uutta. Aluksi luodaan mielikuva lukijasta ja selvitetään, mitä lukija jo tietää aiheesta. Liian perusasioita esittelevä teksti tuntuu lapselliselta ja liian suurta tietämystä vaativa teksti taas vaikealta. On myös hyvä pohtia oppaan käyttäjän tarpeita sekä mitä oppaaseen tulisi kirjoittaa ja kenen näkökulmasta: kollegan, auktoriteetin, kanssakulkijan vai tarkkailijan näkökulmasta. Sen lisäksi on hyvä miettiä, minkälaista kieltä oppaassa käytetään. Selkeä suomen kieli kannattaa valita silloin, jos ei ole varma kohderyhmästä. Silloin esimerkiksi ammattislangi, murre tai arkinen ilmaisu kannattaa jättää pois. (Rentola 2006, 92–96.) Ohjeiden antaminen on selkeintä käskymuodossa. Ohjeiden selvästi ollessa oman edun mukaisia, ei käskytyyli vaikuta määräilevältä. Ohjeessa voi kuitenkin perustella miksi näin tehdään, jotta lukija varmasti ymmärtää syyn. (Kotimaisten kielten keskus 2023.) Käytämme oppaassa käskymuotoa sekä avaamme ja perustelemme asiaa toteamusmuodossa. Tällöin oppaan käyttäjä ymmärtää, miksi kehoitamme toimimaan kyseisellä tavalla. Kirjoitusasumme on selkeä, yhdenmukainen ja helpposti ymmärrettävä.

Hahmottelimme oppaan sisältöä ensin paperille, jotta saimme konkreettisesti suunniteltua oppaan sisällön. Hankkeen edustajilta ei tullut toiveita oppaan pituuteen liittyen, joten ajattelimme noin 10–15 sivun oppaan olevan sopivan mittainen. Siihen sivumäärään mahtuu kattavasti tietoa, mihin lukijan on helppo palata. Kotimaisten kielten keskuksen (2023) mukaan ohjeiden käyttäjille tulisi selittää termit ja lyhenteet, joita käytetään. Oppaan alkuun kokosimme määritelmää ostrakismista ja tietoa siitä, miten ostrakismi näkyy varhaiskasvatuksessa. Koimme, että nämä tiedot auttavat oppaan lukijaa syventämään osaamistaan ja ymmärtämään ostrakismin ennaltaehkäisyn keinoja paremmin. Lisäsimme oppaaseen sisällysluettelon, mikä avaa oppaan sisältöä ja helpottaa aiheiden löytämisen. Opas on yhtenäinen ja jatkuva kokonaisuus, mikä loppuu yhteenvetoon. Tämä sivu voidaan halutessaan tulostaa esimerkiksi taukuhuoneen seinälle muistuttamaan käsitellyistä teemoista.

Oppaan nimeksi valitsimme *Ostrakismin ennaltaehkäisy varhaiskasvatuksessa – ettei kukaan jää näkymättömäksi*, jotta se linkittyisi hankkeen verkkovalmennukseen. Muu otsikointi perustuu opinnäytetyöhömmme, jotta oppaan käyttäjä voi halutessaan syventää tietoa opinnäytetyömme kautta. Oppaan sisältö pohjautuu opinnäytetyömme tietoperustaan, joka on koottu alan kirjallisuudesta, tutkimuksista, asiantuntijan haastattelusta sekä tieteellisistä artikkeleista. Pohdimme yhdessä hankkeen edustajien sekä ohjaavan opettajan kanssa sitä, mitkä asiat olisivat tarpeen siirtää oppaaseen. Mielestämme luvun 4. *Keinoja ostrakismin ennaltaehkäisyyn* tietoperusta on oppaan ydin. Poimimme tekstistä olennaiset asiat ja tiivistimme sen oppaaseen.

Teimme oppaasta visuaalisesti mukaansatempaavan ja selkeän kokonaisuuden. Oppaassa piirroshahmo nimeltään Niila, joka on ostrakismin seurauksena muuttunut näkymättömäksi. Oppaan edetessä Niilasta tulee vähitellen näkyvä, samalla kun lukija saa keinoja näkymättömyyden tunnistamiseen ja ennaltaehkäisemiseen. Oppaassa tuodaan ostrakismin kokemusta esille Niilan ajatusten kautta. Kuvat on valittu oppaaseen, sillä periaatteella, että ne tukevat tekstin sisältöä. Olemme suunnitelleet ja piirtäneet oppaan kuvat itse. Meille on tärkeää, että opas on asiantuntevuuden lisäksi myös visuaalisesti miellyttävä. Halusimme värimaailmasta lempeän ja melko neutraalin, jottei värit veisi huomiota tekstiltä. Tuotimme oppaan Canva- sovelluksella, mikä mahdollisti luovuuden toteuttamisen.

Lähetimme oppaan sähköpostilla hankkeen edustajille arviointia varten. Toivoimme heiltä korjausehdotuksia oppaan sisällöstä. Palaute oli pääasiassa positiivista, sillä olimme luoneet heidän näköisensä oppaan. Korjausehdotukset liittyivät lähinnä muodollisuuksiin. Pyy-simme myös kommentointia sosiaali- ja terveysalan ammattilaisina työskenteleviltä läheisiltämme, jotta saimme palautetta mahdollisilta oppaan käyttäjiltä. He kuvailivat opasta informatiiviseksi, ajankohtaiseksi ja visuaalisesti miellyttäväksi.

6 Yhteenveto

6.1 Luotettavuus ja eettisyys

Arene (2022, 3–7) on julkaissut ammattikorkeakouluille eettiset suositukset opinnäytetyöprosessiin. Suositusten perustana ovat lainsäädäntö sekä tiedeyhteisön kansainväliset ja kansalliset tutkimuseettiset periaatteet, linjaukset ja suositukset. Suositusten tavoitteena on lisätä opinnäytetöiden laatua, ennaltaehkäistä tieteellistä epärehellisyttä ja yhtenäistää opinnäytetyöprosessia. Kaikki opinnäytetyöt tarkistetaan plagiaatintunnistusjärjestelmässä ennen arviointiin lähettämistä. Kostamon ym. (2022, 84–86) mukaan eettisesti kestävä ja tarkoituksen mukainen lähteiden käyttötapa vaatii tarkkuutta, kriittisyyttä ja valmiutta keskustella lähteiden kanssa. Lähteistä saatua tietoa tulee vertailla ja yhdistellä sekä tuottaa uutta perusteltua tietoa. Tieto on vakuuttavampaa, jos se toistuu monessa eri lähteessä. On tärkeää löytää myös lähteitä, jotka käsittelevät aihetta hieman erinäkökulmasta.

Opinnäytetyö on tehty Arene ry:n ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden eettisiin suosituksiin perustuen, jolloin työssämme toteutuu eettisyys ja luotettavuus. Opinnäytetyön aiheeseen on perehdytty huolellisesti ja lähteiden etsimiseen on käytetty aikaa. Tietoperusta on koottu luotettavista ja mahdollisimman ajantasaisista lähteistä. Tietoa oli suomeksi rajallisesti ostrakismin tutkimattomuuden takia ja tutkimuksissa korostui ostrakismi aikuisten parissa. Tämän takia tekstiä referoidessa korostui lähdekriittisyys, jotta alkuperäisen lähteen kunnioittaminen onnistui soveltaen tietoa muiden lähteiden avulla. Pohdimme lähdekriittisyyttä paljon esimerkiksi Fagerholmin pro gradun kohdalla, mutta keskustelussa Junttilan kanssa työ nousi tärkeäksi suomalaiseksi tutkimukseksi. Päädyimme haastattelemaan Junttilaa, sillä hän oli ainoita suomalaisia ostrakismin tutkijoita. Haastattelun ja kirjojen jälkeen totesimme Junttilan tutkineen aihetta niin laajasti, että pystyimme luottamaan tiedon ajantasaisuuteen ja asiantuntijuuteen. Haastattelun avulla keräsimme tietoa ostrakismin vaikutuksista varhaiskasvatuksessa; miten ostrakismia esiintyy ja miten siihen on mahdollista puuttua.

Lähdeviittaukset ovat toteutettu LAB-ammattikorkeakoulun ajantasaisen opinnäytetyöohjeen mukaisesti ja alkuperäisiä lähteitä kunnioittavasti. Käytimme työssämme opinnäytetyöohjaajan kanssa käydyn keskustelun jälkeen myös sekundaarisia lähteitä, jotka olivat työmme kannalta merkittäviä. Sekundaariset lähteet ovat merkitty asianmukaisesti. Olemme tietoisia, että opinnäytetyö on julkinen asiakirja. Tiedämme myös oikeudestamme laadukkaaseen ohjaukseen ja opinnäytetyöprosessiin. Tarkistimme opinnäytetyön plagiaatintunnistusjärjestelmässä useamman kerran prosessin aikana.

6.2 Pohdinta ja jatkokehittäminen

Tutustuessamme ostrakismin käsitteeseen havahtuimme näkymättömyyden ongelman laajuuteen ja ilmiön epätietoisuuteen. Motivaatiomme tutkia aihetta ja tehdä opinnäytetyöstä mahdollisimman kattava kasvoi, kun huomasimme ostrakismista olevan hyvin vähän suomalaisia tutkimuksia. Prosessin edetessä ymmärsimme ilmiön tärkeyden erityisesti lasten kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin kannalta. Jo varhaisessa vaiheessa koettu näkymättömyys voi vaikuttaa lapsen kehitykseen, kuten itsetunnon ja sosiaalisten taitojen rakentumiseen. Varhaiskasvatus rakentaa monelle lapselle pohjaa tulevaisuuteen, joten varhaiskasvatuksen ammattilaisen tulisi tunnistaa ostrakismi ja ennaltaehkäistä sen syntymistä.

Ostrakismia on tutkittu hyvin vähän Suomessa ja erityisesti lapsuudessa koetusta ostrakismista tutkimuksia ei juurikaan ole. Tällä hetkellä käynnissä on kuitenkin hanke, nimeltään Right to Belong: Yksinäisyyden ja ostrakismin vähentäminen lapsuudessa ja nuoruudessa, missä monitieteinen tutkijakonsortio etsii keinoja turvata lasten ja nuorten oikeutta kuulua porukkaan. Right to Belong- hankkeen tulokset on tarkoitus tuoda politiikkasuosituksiksi sekä työkaluiksi lasten ja nuorten kanssa työskentelevien käyttöön. Eduskuntaan onkin jo perustettu työryhmä yksinäisyyden ja ostrakismin vähentämiseksi. Myös järjestöjä on kutsuttu mukaan ja jo yli 500 organisaatiota haluaa olla mukana yksinäisyyden ja ostrakismin vähentämisessä. (Huttu 2022, 5.) Right to Belong tulee olemaan ensimmäisiä tutkimuksia, jossa ostrakismin lähtökohtia, kehityspolkuja sekä puuttumisen keinoja tarkastellaan lapsuudessa (Suomen akatemia 2022, 11).

Suurin toiveemme on lisätä opinnäytetyömme kautta tietoisuutta ostrakismista ja auttaa ammattilaisia huomaamaan näkymättömätkin lapset. Jokainen meistä voi vaikuttaa osaltaan kokemukseen ostrakismista, sillä näkymättömyyden voi poistaa huomioimalla. Se ei ole aina yhtä helppoa, miltä se edellisessä lauseessa kuulostaa, mutta näin vähennetään tarinoita näkymättömistä Ninneistä. On kuitenkin huomioitava, että ostrakismia tapahtuu joissakin tilanteissa väistämättä niin, ettemme voi suoraan vaikuttaa siihen. Esimerkiksi lapsiryhmän ollessa niin suuri, ettei kasvattajan aika riitä kaikille tasapuoliseen huomioimiseen.

Ostrakismin ennaltaehkäiseminen voi tapahtua lapsen näkyväksi tekemisellä. Turvallisessa varhaiskasvatuksessa lapsen arvostavalla kohtaamisella, kuuntelemisella ja katseella lapsi voidaan tehdä nähdyksi (Fagerholm 2022, 106). Erityisesti vuorovaikutustaitojen tukemiseen tulisi kiinnittää huomiota, sillä ne auttavat vertaissuhteiden muodostamisessa ja niissä toimimisessa. Myös turvallisen ilmapiirin vahvistaminen ja yhteistyön tekeminen varhaiskasvatustiimin sekä vanhempien kanssa nousi tärkeiksi tekijöiksi ostrakismin ennaltaehkäisemissä. Varhaiskasvattajan lämmin vuorovaikutus tyyli, pitkäjänteinen tukeminen ja kannustaminen sekä ilon ja huumorin välittäminen vahvistaa myös ujon ja vetäytyvän lapsen

kokemusta nähdäksi tulemisesta. Peltolan ja Pikkumäen sekä Fagerholmin tutkimuksista selvisi, että poikkeavuus oli yksi merkittävin tekijä poissuljetuksi tulemiselle lasten keskuudessa. Puhumalla lapsille erilaisuudesta ja poikkeavuudesta voidaan poistaa ennakkoluuloja ja lapset ymmärtävät erilaisuuden rikkouden. Silloin jokaiselle lapselle mahdollistetaan tila, missä voi olla täysin oma itsensä. Kuitenkin Fagerholmin tutkimuksessa selvisi, että myös tavallisuus aiheutti näkymättömyyttä, mikä on hyvä muistutus siitä, että jokainen lapsi tarvitsee huomiota (Fagerholm 2022, 106).

Aiemmissa tutkimuksissa näkymättömyyttä ei ole nähty positiivisena tilana, mutta Fagerholmin tutkimuksessa osa vastaajista oli kokenut ostrakismin vahvistavan heitä. He kertoivat kokemusten vaikuttaneen pitkällä aikavälillä positiivisesti ja arvostivat kipeitäkin kokemuksia. Suurimmaksi vahvuudeksi kuvattiin muiden huomioiminen, minkä kautta näkymättömyydestä oli tullut vahvuus. (Fagerholm 2022, 87–88.) Fagerholm ja hänen tutkimuksensa vastaajat olivat korvaamattomassa roolissa, kun kokosimme varhaiskasvatuksen ammattilaisille opasta ostrakismin ehkäisyyn. Näkymättömyyden raadollisuutta kuvaa johdannossakin avatuiden järkyttävien ilmiöiden lisäksi vastaajien kokemukset ostrakismista. Pohdimme voisiko nykyisten päihdevalistuksien ja KiVa Koulun rinnalle nousta keskustelu ostrakismista. Ilmiön kokemusasiantuntijoilla voisi olla tärkeää tietoa ja näkökulmia, jotka auttaisivat ostrakismin vastaisen työn eteenpäin saattamisessa. Tulisiko huomaamattomasta ostrakismista näkyvämpää, jos siitä puhuttaisiin ammattilaisten lisäksi myös lapsille suoraan.

Niin kuin Fagerholm (2022, 123) toteaa tutkimuksen lopussa, tärkeintä on osoittaa toiselle, että näen sinut, sinä olet olemassa. Ostrakismin vastavoimat, johon jokainen voi tehdä osansa ovat myötätunto, myötä ilo, myötä innostus, empaattisuus, yhteisöllisyys, ystävyys, rakkaus, läheisyys ja vahvistava vuorovaikutus (Junttila 2018, 75). Opinnäytetyötä tehdessä huomasimme itse kiinnittävämme huomiota omassa työssämme ostrakismiin ja sen huomaamattomuuteen. Tämä vahvasti ajatustamme siitä, että tietoisuus lisää ilmiöön puuttumista. Toivomme, että oppaamme saa ihmiset kiinnittämään enemmän huomiota niin omaan kuin ympärillä olevien ihmisten käyttäytymiseen. Haluammekin painottaa, miten esimerkiksi katse tai pieni hymy voi vaikuttaa toisen näkymättömyyden kokemuksen vähentämiseen. Voisiko näkymättömyyden ilmiön tietoisuus viedä tilanteeseen, jossa hymyiltäisiin vastaan tulevalle ja juteltaisiin naapurin kanssa hississä. Nähdäksi tekemisen ja erilaisuuden hyväksymisen kautta voimme tehdä yhteiskunnasta yhä turvallisemman. Näkymättömyys ja erilaisuuden vieroksuminen eivät poistu sillä, että lapsista muotoillaan samanlaisia (Fagerholm 2022, 119).

Lähteet

Abrams D, Weick M, Thomas D, Colbe H, Franklin K-M. 2011. Online ostracism affects children differently from adolescents and adults. *British Journal of Developmental Psychology* 3/2011, 110-123. Viitattu 23.03.2023. Saatavissa

[https://kar.kent.ac.uk/27493/1/Abrams et al Cyberostracism BJDP 2011 Manuscript.pdf](https://kar.kent.ac.uk/27493/1/Abrams_et_al_Cyberostracism_BJDP_2011_Manuscript.pdf)

Ahonen, L. 2015. Varhaiskasvattajan toiminta päiväkodin haastavissa kasvatustilanteissa. Tampereen yliopisto. Akateeminen väitöskirja. Viitattu 20.3.2023. Saatavissa

<https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/98158/978-951-44-9971-5.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Arene. 2022. Ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden eettiset suositukset. Viitattu

11.3.2023. Saatavissa <https://www.arene.fi/wp-content/uploads/Raportit/2020/AMMATTI-KORKEAKOULUJEN%20OPINNÄYTETÖIDEN%20EETTISET%20SUOSITUKSET%202020.pdf?t=1578480382>

Eduskunta. 2021. Valiokunnan lausunto SiVL 18/2021 yp. Sivistysvaliokunta. Viitattu

13.2.2023. Saatavissa https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lausunto/Sivut/SiVL_18+2021.aspx

Fagerholm, A. 2022. ”Huomaisiko kukaan jos lakkaisin olemasta?” – Näkymättömyyden kokemukset koulun arjessa. Turun yliopisto. Pro Gradu. Viitattu 12.3.2023. Saatavissa

https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/153154/Fagerholm_Annika_opinnayte.pdf?sequence=1

Huttu, T. 2022. Tutkimuksella ulkopuolisuutta vastaan. Kasvun tuki aikakauslehti. Nro 2.

Viitattu 22.2.2023. Saatavissa: <https://kasvuntuki.fi/wp-content/uploads/2022/12/kasvuntuki-02-2022-tutkimus-tutuksi.pdf>

Junttila, N. 2018. Kaiken keskellä yksin. Helsinki: Tammi.

Junttila, N. 2020. Ostrakismi – sivistynyttä, satuttavaa ja yhteiskunnallisesti tuhoavaa.

Blogi. Viitattu 18.3.2022. Saatavissa <https://www.sinaoletarvokas.fi/blogi/ostrakismi-sivistynyttä-satuttavaa-ja-yhteiskunnallisesti-tuhoavaa/>

Junttila, N. 2022. Yksinäisyyden monet kasvot. Helsinki: Tammi.

Junttila, N. 2023. Kasvatuspsykologian professori, yksinäisyystutkija. Haastattelu. 17.02.2023.

Kalliala, M. 2008. KATO MUA! Kohtaako aikuinen lapsen päiväkodissa? Helsinki: Yliopistopaino.

Keltikangas-Järvinen, L. 2004. Temperamentti. E-kirjat. WSOY. Google-kirjat.

Keltikangas-Järvinen, L. 2019. Ujot ja introvertit. E-kirja. WSOY. Google-kirjat.

Kostamo, P., Airaksinen, T. & Vilka, H. 2022. Kirjoita itsesi asiantuntijaksi. Helsinki: Art House Oy.

Kotimaisten kielten keskus. 2023. Ohjeita ohjeiden tekijöille. Viitattu 22.3.2023. Saatavissa: https://www.kotus.fi/ohjeet/hyvan_virkakielen_ohjeita/millaisia_ovat_toimivat_ohjeet_ja_kysymykset/ohjeita_ohjeiden_tekijoille

Kuikka, M. 2005. Varpu – Lapselle tukea ajoissa. Opettajien Ammattijärjestö ja Opettaja-lehti 38 B. Viitattu 7.4.2023. Saatavissa <https://www.lskl.fi/wp-content/uploads/Varpu-tukea-lapselle-ajoissa.pdf>

Marjamäki, E., Kosonen, S., Törrönen, S. & Hannukkala, M. 2015. Lapsen mieli - Mielen-terveystaitoja varhaiskasvatukseen ja neuvolaan. Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy.

Mattila, K-P. 2013. Lapsen vahvistava kohtaaminen. Jyväskylä: PS-kustannus

Murto, P. & Kokko-Muhonen, O. 2022. Tule mukaan pedagogista turvallisuutta vahvistavaan verkkovalmennukseen! Viitattu 7.1.2023. Saatavissa https://lab.fi/sites/default/files/2022-10/Verkkovalmennusinfo%20kev%C3%A4nC3%A4n%202023%20toteutuksista_marrask_uu%202022.pdf

Murto, P. & Kokko-Muhonen, O. 2023. Turvallista pedagogiikkaa oppimisyhteisöihin – ettei kukaan jää näkymättömäksi. Viitattu 12.03.2023. Saatavissa https://read.bookcreator.com/nCCy97Xzq4XtsTWDvJlh8l9umD52/X_8ySI25RWmEsCLOam2KSq

Mustajärvi, S. 2012. Yksin ryhmässä – Vetäytyvät lapset ja syrjäytyminen päiväkodissa. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto. Viitattu 20.03.2023. Saatavissa <https://core.ac.uk/download/pdf/14926171.pdf>

Opetushallitus. 2022. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022. Viitattu 27.02.2023. Saatavissa https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet-2022

Paasolainen, T. 2015. Musiikki ja lapsen mielen hyvinvointi. Teoksessa Marjamäki, E., Kosonen, S., Törrönen, S. & Hannukkala, M. (toim.) Lapsen mieli – Mielen-terveystaitoja varhaiskasvatukseen ja neuvolaan. Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy, 23–24.

Pikkumäki, S. & Peltola, M. 2017. Poissulkeminen ja siihen liittyvät vaikuttamiskeinot varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Koponen, J., Kokkonen, L., Kostiainen, E. & Virtanen, I.-A. (toim.) Prologi – puheviestinnän vuosikirja. Prologos ry, 8–23. Viitattu 10.2.2023. Saatavissa https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/57037/prologi-2017_08-23_pikkumäki-peltola_verkkoon.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Rentola, M. 2006. Hyvä Opas. Teoksessa Jussila, R., Ojanen, E. & Tuominen, T (toim.) Tieto kirjaksi. Helsinki: Kansanvalistusseura, 92—107.

Repo, L. 2015. Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy. 2. uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus.

Roos, P. 2015. Lasten kerrontaa päiväkotiarjesta. Tampereen yliopisto. Väitöskirja. Viitattu 15.03.2023. Saatavissa <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/96477/978-951-44-9691-%20202.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Salminen, J. 2017. Kasvattaja lasten kehityksen ja oppimisen tutkijana. Teoksessa Koivula, M., Siippainen, A. & Eerola-Pennanen, P. (toim.) Valloittava varhaiskasvatus. Tampere: Vastapaino Oy. 166–176.

Salonen, K. 2013. Näkökulmia tutkimukselliseen ja toiminnalliseen opinnäytetyöhön. Turun ammattikorkeakoulu. Viitattu 13.2.2023. Saatavissa <https://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522163738.pdf>

Salonen, K., Eloranta, S., Hautala, T. & Kinos, S. 2017. Kehittämistoiminta ja kehittämisen menetelmiä ammatillisessa korkeakoulussa. Turun ammattikorkeakoulu. Viitattu 9.12.2022. Saatavissa <https://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522166494.pdf>

Suomen akatemia. 2022. Right to Belong: Yksinäisyyden ja ostraksimin vähentäminen lapsuudessa ja nuoruudessa (R-to-B). Strateginen tutkimus. Viitattu 02.03.2023. Saatavissa <https://www.aka.fi/globalassets/3-stn/1-strateginen-tutkimus/strateginen-tutkimus-pahkinankuoressa/tilannekuvaraportit/stn2022-hankkeet/rtob-tilannekuvaraportti-2022.pdf>

Syrjämäki, A.H., Lyyra, P. & Hietanen, J.K. 2017. Yksin jääminen satuttaa – katsaus kokeelliseen ostrakismitutkimukseen. Psykologia. Vol. 52 (05). Viitattu 12.2.2023. Saatavissa <https://docplayer.fi/106300292-Yksin-jaaminen-satuttaa-katsaus-kokeelliseen-ostrakismitutkimukseen.html>

Syrjämäki, M. 2019. Leikkien, havainnoiden, kannatellen. Kasvatustieteellisiä tutkimuksia. Nro 59. Viitattu 15.03.2023. Saatavissa <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/306193/Leikkien.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Taipale, J. 2016. Tove Janssonin ”Näkymätön lapsi” ja sosiaalinen peilaaminen. Psykoterapia-lehti, Nro 35. Viitattu 20.01.2023. Saatavissa <https://www.psykoterapia-lehti.fi/tekstit/taipale116.pdf>

Tilastokeskus. 2022. Varhaiskasvatukseen osallistui 230 600 lasta vuonna 2021. Viitattu 10.02.2023. Saatavissa <https://www.stat.fi/julkaisu/ckwd9j2c8fbpq0c53mhrob1za>

Toikko, T. & Rantanen, T. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Tampereen Yliopistopaino Oy. Viitattu 20.02.2023. Saatavissa https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/100802/Toikko_Rantanen_Tutkimuksellinen_kehittamistoiminta.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Varhaiskasvatuslaki 540/2018.

Åkerfelt, T-L. & Laitinen, M. 2016. Leikki esiopetuksessa. Opetushallitus. Viitattu 15.03.2023. Saatavilla https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/leikki_esiopetuksessa_tukimateriaali_0.pdf

Williams, K. 2001. Ostracism - The power of silence. E-kirja. New York: The Guilford Press. Google -kirjat.

Williams, K.d. & Gerber, J. 2005. Ostracism The making of the ignored and excluded mind. Viitattu 10.02.2023. Saatavissa https://www.researchgate.net/publication/236166823_The_making_of_the_ignored_and_excluded_mind

Liite 1. Opas ostrakismin ennaltaehkäisyyn varhaiskasvatuksessa

OPAS OSTRAKISMIN ENNALTAEHKÄISYYN VARHAISKASVATUKSESSA

*Ettei kukaan jää
näkyttömäksi*

Turvallista pedagogiikkaa oppimisyhteisöihin -hanke
LAB-ammattikorkeakoulu 2023

Lukijalle

Avasit oppaan, joka antaa sinulle keinoja ostrakismin ennaltaehkäisyyn. Ostrakismin puuttuminen lähtee ilmiön tiedostamisesta ja tunnistamisesta. Sinä voit varhaiskasvatuksen ammattilaisena osaltasi vaikuttaa siihen, ettei kukaan lapsi tunne oloaan näkymättömäksi.

Oppaassa seikkailee Niila, josta on tullut näkymätön ostrakismin seurauksena. Oppaan edetessä Niilasta tulee vähitellen jälleen näkyvä. Keinot näkymättömyyden poistamiseen on koottu oppaan loppuun huoneentauluksi, minkä voit tulostaa esim. työpaikan taukuhuoneen seinälle.

Mukavia oppimishetkiä Niilan kanssa, toivottaa Essi Muli ja Eveliina Nieminen LAB-ammattikorkeakoulusta.

SISÄLLYS

1. Mitä ostrakismi tarkoittaa?
2. Näkymätön lapsi
3. Miten tunnistat ostrakismin?
4. Nähyksi tuleminen
5. Vuorovaikutustaitojen vahvistaminen
6. Ujon ja vetäytyvän lapsen tukeminen
7. Vertaisuhteiden tukeminen
8. Turvallisen ilmapiirin vahvistaminen
9. Yhteistyön rakentaminen
10. Miten ennaltaehkäiset ostrakismia varhaiskasvatuksessa? - huoneentaulu
11. Lisätietoja
12. Lähteet

MITÄ OSTRAKISMI TARKOITTA?

- Ostrakismilla tarkoitetaan näkymättömyyden ja ulos-sulkemisen ilmiötä, jota tapahtuu jokapäiväisessä arjessa.
- Ostrakismi on väkivaltaan, kaltoinkohteluun ja kiusaamiseen verrattavissa olevaa tahattomasti tai tahallaan tuotettua sosiaalista kipua.
- Ilmiössä ei kuitenkaan satuteta potkien tai töniä, kuten fyysisessä väkivallassa, tai sanoin ja herjauksin, kuten verbaalisessa väkivallassa.
- Ostrakismissa satutetaan tekemättä yhtään mitään; Ei katsota, ei kosketeta, ei puhuta, vaan suljetaan henkilö täysin ulkopuoliseksi ja saadaan kokemus siitä, ettei hänen olemassaolollaan ole mitään merkitystä.
- Kokemus ostrakismista on yksilöllinen, joten kaksi ihmistä voi käsittää saman tilanteen eri tavoin.

Esimerkkejä ostrakismista:

sinulle käännetään selkä,
sinun viesteihisi ei vastata,
sinun olemassaoloosi ei reagoida,
häviät taustaan liian suuressa ryhmässä,
toisen huomio kiinnittyy sinun
sijastasi puhelimeen,
välttelet linja-autossa muiden katseita

Pohdi, missä tilanteessa sinä olet kokenut ostrakismia?

(Williams 2001, Junttila 2018, Junttila 2022, Fagerholm 2022)

1

Näkymätön lapsi

Muumitaloon sijoitetaan lapsi nimeltään Ninni. Tyttö asui kauhistuttavan tätinsä luona, joka oli hoitanut Ninniä vasten tahtoaan. Armottoman tunnekyllmän kohtelun seurauksena Ninni oli muuttunut näkymättömäksi.

Muumitalossa saamansa huomion, arvostuksen ja lempeyden myötä Ninni muuttuu vähitellen kokonaan näkyväksi. Näkymätön Ninni edustaa lapsia, joita kukaan ei kuule tai näe. Lapsia, jotka kaipaavat jonkun, joka tekisi heistä taas näkyvän.

- Tarina näkymättömästä lapsesta on oiva esimerkki ostrakismista.
- Lähes jokaisessa lapsiryhmässä kasvaa Tove Janssonin klassikkotarinan mukaisia "Näkymättömiä Ninnejä".
- Ostrakismi heikentää merkityksellisyyden tunnetta ja saa ihmisen kokemaan itsensä näkymättömäksi.
- Kokemus ostrakismista voi vaikuttaa lapsen mielen-tervyyteen, itsetunnon heikentymiseen, yksinäisyyden kokemukseen, kiusatuksi tulemiseen sekä sosiaaliseen vetäytymiseen.
- Ostrakismin vaikutukset voivat lisätä tulevaisuudessa riskiä koulusta pois jäämiseen ja radikalisoitumiseen.

(Abrams, Weick, Thomas, Colbe & Franklin 2011, Taipale 2016, Syrjämäki, Lyyra & Hietanen 2017, Fagerholm 2022, Suomen akatemia 2022, Junttila 2023)

2

MITEN TUNNISTAT OSTRAKISMIN?

- Lapset syrjivät toisia vahingossa ja tiedostamatta miten paljon satuttavat sillä toisia.
- Lapset jättävät herkemmin ulkopuolelle ne lapset, jotka poikkeavat käytökseltään muista, eivätkä sopeudu ryhmään. Myös heikko itsetunto, kiusatuksi tuleminen ja kodissa koetut vaikeudet lisäävät riskiä ostrakismin syntymiselle.
- Ostrakismi voi näyttäytyä varhaiskasvatuksessa esim. toisen huomiotta jättämisenä tai siinä, että lapselle annetaan leikissä rooli, missä hän ei pääse vaikuttamaan leikin kulkuun tasavertaisesti muihin nähden.
- Ostrakismista kärsivä lapsi alkaa usein vetäytyä tilanteista pois tai sanoittaa sitä, ettei halua olla muiden kanssa.
- Ostrakismi voi näyttäytyä myös nykytässä oireiluna, kuten muiden kiusaamisena tai huomion hakuna keinolla millä hyvänsä.

Pohdi onko ryhmässäsi lapsia, jotka vetäytyvät toistuvasti yksin, ottavat leikissä aina hiljaisimman roolin, joutuvat toisten lasten torjutuiksi tai jäävät aikuiselta vähemmän huomiotta, kuin muut lapset.

Lapsi saattaa kärsiä näkymättömyydestä. Mitä voisit tehdä, jotta lapsi tuntisi itsensä näkyväksi?

(Junttila 2018, Pikkumäki & Peltola 2017, Fagerholm 2022, Junttila 2023)

3

NÄHDYKSI TULEMINEN

Tuntuu, että rasitan aikuisia eikä mun jutut kiinnosta ketään. Ei mun ajatuksilla ole mitään väliä, parempi pitää ne piilossa muilta.

Kunpa joku näkisi minut ja katsoisi kauniisti ja arvostaen.

Luo katsekontakti vuorovaikutustilanteissa:

- Lapsi etsii muiden katseesta hyväksytyksi ja pidetyksi tulemistä.
- Jokainen katse vaikuttaa lapsen omanarvontuntoon.

Kohtaa lapsi arvostavasti:

- Asenteesi voi olla kunnioittava, välittävä ja huolehtiva, oli kyse rajojen asettamisesta tai lohduttamisesta.
- Hyväksyminen ja kunnioitus välittyy sanojen, eleiden ja ilmeiden kautta

Kysy ja kuuntele lapsen mielipiteitä:

- Osoita kiinnostuksesi ja läsnäolosi kehonkielen kautta, kuten hymyn, katseen ja nyökyttelyn avulla.
- Keskity tilanteessa vain lapseen, älä puhelimeen tai toiseen ihmiseen.

(Mattila 2013, Marjamäki, Kosonen, Törrönen & Hannukkala 2015, Junttila 2022)

4

VUOROVAIKUTUSTAITOJEN VAHVISTAMINEN

Minulla ei ole kovinkaan paljon positiivisia vuorovaikutuskokemuksia, joten minulla ei ole ollut tilaisuuksia harjoitella sosiaalisia taitoja.

Näkymättömyys ja erilaisuuden vieroksuminen eivät poistu, muotoilemalla meistä kaikista samanlaisia.

Luo lapselle mahdollisuuksia opetella vuorovaikutustaitoja:

- Opetä muiden kanssa toimeen tulemistä ja yhdessä olemista leikkien ja pelien avulla.
- Kannusta muiden mukaan ottamiseen.
- Näytä lapsille mallia omilla sosiaalisilla taidoillasi.

Hyödynnä pienryhmätoimintaa:

- Mahdollistaa huomioimaan lapsia yksilöllisemmin.

Käytä suoraa kerrontaa:

- Tee poissulkevasta käyttäytymisestä näkyvää kertomalla siitä lapsille suoraan.
- Osa lapsista ei ole kokenut sitä, eikä heillä ole tietoisuutta siitä, miltä se tuntuu.
- Keskustele lasten kanssa ulossulkemisesta ja erilaisuudesta. Lapsen empatia auttaa ymmärtämään, että ulkopuolisuus tuntuu pahalta.

(Ahonen 2015, Pikkumäki & Peltola 2017, Fagerholm 2022, Opetushallitus 2022, Junttila 2023)

5

UJON JA VETÄYTYVÄN LAPSEN TUKEMINEN

Vetäydyn yksin leikkimään, koska olen luonteeltani arka, enkä uskalla mennä muiden mukaan leikkiin.

Vaikka tykkään leikkiä yksin, on kiva kun aikuinen huomioi minut.

Tue ujoa ja syrjään vetäytyvää lasta sensitiivisesti, varovaisesti ja pitkäjänteisesti:

- Lapsi tarvitsee aikuisen tukea ja aikaa, jotta itseluottamus voi kehittyä rauhassa.
- Pakottaminen tai tuputtaminen tuottaa vain lisää haittaa.

Mahdollista lapselle hyvien kokemusten saaminen toisten lasten kanssa olemisesta:

- Lapsella saattaa olla hyvin vähän kokemuksia positiivisesta vuorovaikutuksesta muiden lasten kanssa, mikä voi johtaa siihen, ettei lapseen oteta kontaktia.
- Syrjään vetäytyminen voi perustua lapsen luontaiseen haluun leikkiä ja toimia yksin, mutta sen taustalla voi olla myös arkuutta tai ahdistusta.
- Vaikka yksin oleminen olisi lapsen oma tahto, on erittäin tärkeää antaa lapselle hyviä kokemuksia toisten lasten kanssa olemisesta.

(Repo 2015, Fagerholm 2022)

6

VERTAISSUHTEIDEN TUKEMINEN

Päiväkodissa on paljon lapsia, joiden kanssa voisin olla ystävä. Mutta minusta tuntuu, ettei kukaan halua olla minun kanssani.

Ystävyyssuhteet voisivat suojata minua negatiivisilta tunnekokemuksilta sekä torjuttuksi tulemiselta.

Ole läsnä lasten vertaissuhteissa havainnoimalla ja osallistumalla lasten leikkeihin:

- Huomatessasi lapsen jääneen yksin, mene lapsen luokse ja osoita, että huomasit hänet. Mene lapsen kanssa yhdessä mukaan toisten leikkeihin ja jää seuraamaan tilannetta.
- Aikuisen läsnäolo tukee lasten keskinäistä vuorovaikutusta ja ehkäisee ristiriitatilanteiden syntymistä.

Järjestä leikkejä ja pelejä, joiden kautta voidaan oppia yhdessä tekemistä eri ihmisten kanssa:

- Huolehdi, että lapset saavat osallistua yhteisiin leikkeihin omien taitojen mukaisesti.
- Kirjojen lukeminen, musiikki ja draama-leikit ovat hyvä tuki kaveritaitojen harjoittelussa.

(Paasolainen 2015, Repo 2015, Pikkumäki & Peltola 2017, Fagerholm 2022, Opetushallitus 2022, Junttila 2023)

7

TURVALLISEN ILMAPIIRIN VAHVISTAMINEN

Turvattomassa ryhmässä en saa tarpeeksi aikuisen tukea tai kannattelua. Heikosti yhteenkuuluvassa ryhmässä lasten välille kehkeytyy torjuntaa.

Suuressa lapsiryhmässä jään helposti taustalle, eikä aikuinen aina huomaa minua.

Luokaa yhteiset moraaliset pelisäännöt, joiden mukaan ryhmässä toimitaan:

- Yhdessä tehdyt säännöt ja sovitut toimintamallit edistävät turvallista, kunnioittavaa ja yhteisvastuullista ilmapiiriä.

Anna positiivista palautetta ryhmälle ja luo iloa ryhmään:

- Huumorin, ilmeiden, eleiden, kielellisen leikkelyn, liioittelun ja naurun kautta voidaan rakentaa me-henkeä, mikä taas vahvistaa turvallisuuden tunnetta ryhmässä.

Hyödynnä ryhmäyttämistä:

- Varhaiskasvattajan tehtävä on saada lapsi tuntemaan olonsa täysivaltaiseksi ja tasa-arvoiseksi ryhmänjäseneksi.
- Ryhmäyttäminen helpottaa lasten olemista ryhmässä ja hyväksymään muut lapset.

(Repo 2015, Åkerfelt & Laitinen 2016, Pikkumäki & Peltola 2017, Fagerholm 2022, Opetushallitus 2022)

8

YHTEISTYÖN RAKENTAMINEN

Yhteistyö vanhempien kanssa:

- Huomatessasi joidenkin lasten leikkien sopivan hyvin yhteen, kerro siitä lasten vanhemmille ja kannusta järjestämään heille yhteistä tekemistä myös vapaa-ajalle.
- Järjestäkää yhteisiä keskusteluita poissuljetun ja poissulkevan lapsen vanhemmille sekä ryhmän yhteisiä vanhempainiltoja.

Yhteistyö varhaiskasvatustiimin kesken:

- Nosta työyhteisön välisissä keskusteluissa esille havaitsemiasi positiivisia asioita ja kehityskohteita omassa sekä toisten vuorovaikutuksessa.
- Voit huomata keskustelussa, että omalla puhellaan tai nonverbaalisella viestinnällä antaa luvanpoissulkemiselle, etkä ole itse tiedostanut tai huomannut asiaa.
- Hyödynnä sosiogrammia lapsiryhmän vertaisuuhteiden tarkastelemisessa ja kehittäkää vertaisuuhteita saatujen tietojen perusteella yhdessä työryhmän kanssa.

(Pikkumäki & Peltola 2017, Opetushallitus)

9

Miten ennaltaehkäiset ostrakismia?

Järjestä leikkejä ja pelejä, joiden kautta lapsi voi oppia yhdessä tekemistä ja tutustua toisiin

Opeta sosiaalisia taitoja

Luo positiivisia vuorovaikutuskokemuksia lapsille, vaikka lapsi tahtoisikin olla yksin

Luo katsekontakti vuorovaikutustilanteissa

Näytä lapsille mallia omilla sosiaalisilla taidoillasi

Tuo lasten vahvuudet näkyviin ryhmässä

Keskustele lasten kanssa ulossulkevasta käyttäytymisestä ja erilaisuudesta

Kiinnitä huomio lapsen, älä puhelimeen tai toiseen ihmiseen

Ole läsnä lasten vertaisuuhteissa havainnoimalla ja osallistumalla lasten leikkeihin

Luo lapsille onnistumisen kokemuksia ryhmässä

Hyödynnä pienryhmätoimintaa

Tue ujoja ja syrjään vetäytyviä lapsia sensitiivisesti ja pitkäjänteisesti

Mene yksin jääneen lapsen luokse ja osoita, että huomasit hänet

Reflektoi omaa tapaasi vuorovaikuttaa

Puhukaa työryhmässä avoimesti omista ja toisten vuorovaikutustavoista

Älä pakota tai tuputa

Tuo iloa ja huumoria ryhmään

Luokaa yhteiset moraaliset pelisäännöt, joiden mukaan ryhmässä toimitaan

Anna positiivista palautetta ryhmälle

Järjestäkää yhteisiä keskusteluita poissuljetun ja poissulkevan lapsen vanhemmille

Lisätiedot

Opas on tehty yhteistyössä LAB-ammattikorkeakoulun Turvallista pedagogiikkaa oppimisyhteisöihin - ettei kukaan jää näkymättömäksi 2022-2023 -hankkeen kanssa.

Opas on pääasiallisesti tuotettu varhaiskasvatuksen ammattilaisille, mutta sitä voivat hyödyntää myös muut terveys-, sosiaali- ja opetusalan ammattilaiset.

Lisätietoja ostrakismista saat opinnäytetyöstämme:

Näkymättömät lapset varhaiskasvatuksessa
- Opas ostrakismin ennaltaehkäisyyn varhaiskasvatuksen ammattilaisille

Tällä hetkellä on myös käynnissä Suomen akatemian rahoittama hanke, nimeltään Right to Belong: *Yksinäisyyden ja ostrakismin vähentäminen lapsuudessa ja nuoruudessa*, missä monitieteinen tutkijakonsortio etsii keinoja turvata lasten ja nuorten oikeutta kuulua porukkaan. Hankkeen tulokset on tarkoitus tuoda politiikkasuosituksiksi sekä työkaluiksi lasten ja nuorten kanssa työskentelevien käyttöön. Right to Belong tulee olemaan ensimmäisiä tutkimuksia, jossa ostrakismin lähtökohdita, kehityspolkuja sekä puuttumisen keinoja tarkastellaan lapsuudessa.

Lue lisää: <https://www.aka.fi/globalassets/3-stn/1-strateginen-tutkimus/strateginen-tutkimus-pahkinankuoressa/tilannekuvaraportit/stn2022-hankkeet/rtob-tilannekuvaraportti-2022.pdf>

Lähteet:

- Abrams D, Weick M, Thomas D, Colbe H, Franklin K-M. 2011. Online ostracism affects children differently from adolescents and adults. Saatavissa https://kar.kent.ac.uk/27493/1/Abrams_et_al_Cyberostracism_BJDP_2011_Manuscript.pdf
- Ahonen J. 2015. Varhaiskasvattajan toiminta päiväkodin haastavissa kasvatustilanteissa. Saatavissa <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/98158/978-951-44-9971-5.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Fagerholm, A. 2022. "Huomaisiko kukaan jos lakkaisin olemasta?" - Näkymättömyyden kokemukset koulun arjessa. Saatavissa https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/153154/Fagerholm_Annika_opinnayte.pdf?sequence=1
- Junntila N. 2018. Kaiken keskellä yksin. Helsinki: Tammi.
- Junntila, N. 2022. Yksinäisyyden monet kasvat. Helsinki: Tammi.
- Junntila, N. 2023. Kasvatuspsykologian professori, yksinäisyystutkija. Haastattelu. 17.02.2023.
- Mattila, K-P. 2013. Lapsen vahvistava kohtaaminen. Jyväskylä: PS-kustannus
- Marjamäki, E., Kosonen, S., Törrönen, S. & Hannukkala, M. 2015. Lapsen mieli - Mielenterveystaitoja varhaiskasvatukseen ja neuvolaan. Juvenes Print - Suomen Yliopistopaino Oy.
- Opetushallitus. 2022. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022. Saatavissa <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/varhaiskasvatussuunnitelman-perusteet-2022>
- Opetushallitus. Pedagoginen dokumentointi. Saatavissa <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/pedagoginen-dokumentointi>
- Pikkumäki, S. & Peltola, M. 2017. Poissulkeminen ja siihen liittyvät vaikuttamiskeinot varhaiskasvatuksessa. Saatavissa https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/57037/prologi-2017_08-23_pikkumäki_peltola_verkkoon.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Paasolainen, T. 2015. Musiikki ja lapsen mielen hyvinvointi. Teoksessa Marjamäki, E., Kosonen, S., Törrönen, S. & Hannukkala, M. (toim.) Lapsen mieli - Mielenterveystaitoja varhaiskasvatukseen ja neuvolaan. Juvenes Print - Suomen Yliopistopaino Oy, 23-24.
- Repo, L. 2015. Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy. 2. uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus
- Suomen akatemia. 2022. Right to Belong: Yksinäisyyden ja ostrakismin vähentäminen lapsuudessa ja nuoruudessa (R-to-B). Saatavissa <https://www.aka.fi/globalassets/3-stn/1-strateginen-tutkimus/strateginen-tutkimus-pahkinankuoressa/tilannekuvaraportit/stn2022-hankkeet/rtob-tilannekuvaraportti-2022.pdf>
- Syrjämäki, M. 2019. Leikkien, havainnoiden, kannatellen. Kasvatustieteellisiä tutkimuksia. Nro 59. Saatavissa <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/306193/Leikkien.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Taipale, J. 2016. Tove Janssonin "Näkymätön lapsi" ja sosiaalinen peilaaminen. Saatavissa <https://www.psykoterapia-lehti.fi/tekstit/taipale116.pdf>
- Åkerfelt, T-L. & Laitinen, M. 2016. Leikki esiopetuksessa. Saatavilla https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/leikki_esiopetuksessa_tukimateriaali_0.pdf
- Williams, K. 2001. Ostracism - The power of silence. E-kirja. New York: The Guilford Press. Google -kirjat.